ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର, ଓଡ଼ିଶା
Odisha State Open University, Sambalpur, Odisha
Established by an Act of Government of Odisha.

ଓଡିଆ ଭାଷା ଓ ଯୋଗାଯୋଗ ଡିପ୍ଲୋମା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

ପାଠ୍ୟକ୍ରମ-୨

ବ୍ଲକ୍

୨ ବ୍ୟାବହାରିକ ବ୍ୟାକରଣ

ଚତୁର୍ଥ ଏକକ : ଅଳଙ୍କାର

ପଞ୍ଚମ ଏକକ : ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ଓ ପରୀକ୍ଷଣ

ପ୍ରାକ୍‌ଭାଷ

ଓଡିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଓଡିଆ ଭାଷା ଓ ଯୋଗାଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସ୍ୱାଗତ ।

ଭାଷା ମଣିଷର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭବ ଯାହା ତାକୁ ଅନ୍ୟ ମଣିଷ ସହ ଯୋଗାଯୋଗ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ସାମାଜିକ ରୂପାନ୍ତରଣ ଆଡକୁ କ୍ରମଶଃ ଗତିକରେ । ଶିଶୁଟି ଏଇ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ଜାଣେ । ମଣିଷ ବିଭିନ୍ନ ସାଂକେତିକ ତଥା ଲିଖିତ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଆପଣା ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଭାଷାକୁ ଆମେ ଏକ ପ୍ରକାରର ଭାବ-ବାହୀ ସଂକେତ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା, ଯାହା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଉଚ୍ଚାରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ସେଇ ସମାନ କଥାକୁ ଇଂଗିତ କରିପାରେ । ଅତଏବ ଏକା ପ୍ରକାରର ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଉଚ୍ଚାରଣ ଭଂଗୀ ବା ଶୈଳୀ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଥିବାରୁ ଭାଷାକୁ ଆମେ ଯୋଗାଯୋଗର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମାଧ୍ୟମ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ବିବେଚନା କରିପାରିବା । ଭାଷା ସଦା ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମାଧ୍ୟମ । ଏହା ସର୍ବଦା ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ପରିବେଶ ଦ୍ୱାରା ବଦଳୁଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଭାରତର ପ୍ରାଦେଶିକ ସୀମାରେଖାରେ ଜୀବନ କାଟୁଥିବା ଅଧିବାସୀ ମାନେ ନିଜ ପ୍ରଦେଶର ଓ ପଡୋଶୀ ପ୍ରଦେଶର ଭାଷା ଉପରେ ବେଶ୍ ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନ କରିଥାନ୍ତି । ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ମୋଟ ୭୮୦ଟି କଥିତ ଭାଷାରୁ ବିଗତ ୫୦ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତତଃ ୨୨୦ରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଭାଷା ମୃତ୍ୟୁ ଲଭିଲେଣି । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କର ଲିଖିତରୂପ ନାହିଁ । ସରକାରୀ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଅଭାବରୁ ଅନେକ ଭାଷା କ୍ରମଶଃ ଲୋପ ପାଉଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏଭଳି କିଛି ପ୍ରାଚୀନ ଭାଷା ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରେ ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ ତଥ୍ୟ,ତତ୍ତ୍ୱ,ଦର୍ଶନ ଲୁକ୍‌କାୟିତ ହୋଇରହିଛି । ଅତଏବ ସେ ସବୁଭାଷାର ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇପାରିଲେ ତା'ର ଅନ୍ତଃସତ୍ତାକୁ ବୁଝିବା ଓ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ଭାଷା ଗୋଟିଏ କ୍ଲିଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର । ଏହାକୁ ବୁଝିବାକୁ,ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ବ୍ୟାକରଣ ଜ୍ଞାନ ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ବ୍ୟାକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ତର୍କ ଏବଂ ତର୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନକୁ ବୁଝିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଆମମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ଅତୁଳନୀୟ । ଭାଷା ଏକ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହାକୁ ଅର୍ଜନ କଲେ ଜ୍ଞାନର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥାଏ । ଅତଏବ ଭାଷା, ଭାଷା ବିଭବ ବ୍ୟାକରଣ ଓ ତା'ର ପ୍ରାୟୋଗିକ ଦିଗ ଗୁଡିକୁ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଓଡିଆ ଭାଷା ଓ ଯୋଗାଯୋଗ ଡିପ୍ଲୋମା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଛି । ବହିରାଗତ ଆକ୍ରମଣକାରୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଯୋଗୁଁ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିପୁଳ ଆଲୋଡନା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ସେଇ ସମୟରେ ଅତୀତର ରାଜା ଓ ରାଜା କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଭାଷା ଆମର ଭାଷା ଭଣ୍ଡାରକୁ ବହୁମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ପଂଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଣଇଂରେଜୀ ବୈଦେଶିକ ପ୍ରଭାବ ଏବଂ ତା ପରଠାରୁ ଇଂରେଜୀ

ଭାଷା ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଭାବ ଆମ ଭାଷା ବିଭବକୁ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ରେଡିଓ,ମୁଦ୍ରିତ ଓ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଗଣମାଧ୍ୟମର ବିସ୍ତାର ସହ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରସାର ଯୋଗୁଁ ଆମ ଭାଷାରେ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ନୂତନ ଶବ୍ଦ ଓ ବାକ୍ୟପ୍ରକରଣ ଶୈଳୀର ଅନୁପ୍ରବେଶ ଘଟିଛି । ଏସବୁର ସଫଳ ଓ ତ୍ରୁଟିଶୂନ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗକୁ ଦେଖାଇବା ସହ ଓଡିଆ ଭାଷା ଓ ବ୍ୟାକରଣ ସୁବିସ୍ତୃତ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଅନ୍ୟତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସମୁଦାୟ ୩୨ଟି କ୍ରେଡିଟ୍‌ରେ ବିଭାଜିତ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମୋଟ ଦୁଇଟି ସେମିଷ୍ଟର ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସେମିଷ୍ଟର ନିମନ୍ତେ ତିନୋଟି ଲେଖାଏଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଛି । ସର୍ବଶେଷରେ ପୂର୍ବପଠିତ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାକୁ କଂପ୍ୟୁଟର କୌଶଳ ମାଧ୍ୟମରେ ଲିଖିତରୂପ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅଧିକ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ କରାଯାଇପାରିବ ସେଥି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଯତ୍ନ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସେମିଷ୍ଟର ଶେଷରେ ପ୍ରାୟୋଗିକ ଦିଗକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ରଖାଯାଇଛି । ସହଜ ପଠନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୁ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ଲକ୍ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ଲକ୍‌କୁ ୟୁନିଟ୍ / ଏକତ୍ରରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିବେଷଣର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନ୍ତରାଳରେ ନିଜର ପ୍ରଗତି ମାପିବା ନିମନ୍ତେ ଆତ୍ମପରିକ୍ଷଣ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ପଠନ କାଳରେ ଏସବୁର ଉତ୍ତର ଲେଖିବାପାଇଁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନରେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଉତ୍ତର ଲେଖାନ୍ତୁ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମକ ଆଡକୁ ଆଗେଇ ଚାଲନ୍ତୁ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମାପ୍ତି ବେଳକୁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନେ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆତ୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ଅର୍ଜନ କରିପାରିବେ । ବିଶ୍ୱାସ,ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନେ ଏହି ମୁଦ୍ରିତ ପାଠ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ,ଇଂଟରନେଟ୍,ରେଡିଓ .ମଲ୍ଟିମିଡିଆ କ୍ଲାସ୍, ୱେବ୍ ସାଇଟ୍, ଇ-ମେଲ ,ଇତ୍ୟାଦିର ସଫଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବୋଧଗମ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କରିବେ ।

ମୁକ୍ତ ଓ ଦୂରଶିକ୍ଷା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଏକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ଅତଏବ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନେ ପଠନକାଳରେ ନିଜର ସୁଚିନ୍ତିତ ମତାମତ ପ୍ରଦାନକଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାହା କିପରି ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇପାରିବ,ସେଥି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଯତ୍ନ କରାଯିବ ।

ସଂପାଦକ

୧. ଚତୁର୍ଥ ଏକକ : ଅଳଙ୍କାର

ବିଷୟ ଗଠନ

୪.୧ ଅଳଙ୍କାର ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

୪.୨ ବିଷୟ ପରିଚୟ

୪.୩ ଅଳଙ୍କାରର ପ୍ରକାର ଭେଦ

୪.୩.୧ ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ; ଯମକ,ଶ୍ଳେଷ,ଅନୁପ୍ରାସ

୪.୩.୨ ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର; ଉପମା,ରୂପକ,ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା,ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ

୫.୧ ଅଳଙ୍କାରର ପ୍ରୟୋଗ ଓ ପରୀକ୍ଷା ଉତ୍ତରମାଳା

୬.୧ ପୂର୍ବ ପାଠର ଆଲୋଚନା

୭.୧ ଆତ୍ମ ପରୀକ୍ଷଣ

୪.୧ ଅଲଙ୍କାର ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ପୂର୍ବ ପାଠ ଗୁଡିକରେ ଆମେ ବାକ୍ୟ ରଚନା ଓ ପଦ୍ୟ / କବିତା ରଚନାର ବିଭିନ୍ନ ଗଠନ କୌଶଳ ସଂପର୍କରେ ଆମେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କଲେ। ନିଜ ମନର ଭାବନା କି ସଫଳ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଏହା ସହାୟକ ହେବ। ମନରଭାବନାକୁ ଉଭୟ ପଦ୍ୟ ବା ଗଦ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଥାଏ। ତେବେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ପଦ୍ୟକୁ ଲିଖିତ ମାଧ୍ୟମ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା।ଗଦ୍ୟର ବ୍ୟବହାର ଲିଖନ ଶୈଳୀରେ ବହୁ ପରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି। ଏଣୁ ଜନଜୀବନରେ ପଦ୍ୟ ଓ କବିତାର ପ୍ରଚଳନ ଅଧିକ। କବି, ଭାବୁକ ବା ବକ୍ତା ନିଜ ଭାବନାଙ୍କୁ ପଦ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସମୟରେ ହିଁ ଭାବନାକୁ ଅଧିକ ରସଯୁକ୍ତ ଓ ଭାବଗର୍ଭକ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତି। ଏହି ପାଠରେ ଆମେ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା।

୪.୨ ବିଷୟ ପରିଚୟ

ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ(୧୮୮୦) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁଳ ପରିମାଣରେ କାବ୍ୟ,କବିତା,ଭଜନ,ଜଣାଣ ଚମ୍ପୁ,ଚଉତିଶା ଆଦି ପଦ୍ୟମୟ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରାଯାଇଥିବା ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବ ପାଠ ଗୁଡିକରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଛନ୍ତି। ଏହି ବିପୁଳ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟଙ୍କୁ ଜନଜୀବନରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ନିମିତ୍ତ କବିଗଣ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଯତ୍ନବାନ ହୋଇଥିଲେ। ନିଜ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ରମଣୀୟ ଅର୍ଥ ସୃଷ୍ଟି କରି ଜନମାନସକୁ ଆନନ୍ଦପ୍ରଦାନ କରିବା ଥିଲା କବିମାନଙ୍କ ମୌଳିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ। ସେଥିନିମିତ୍ତ ସେମାନେ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ। ଏଥିନିମିତ୍ତ କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କ ଲାବଣ୍ୟବତୀ କାବ୍ୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି;

ମୂର୍ତ୍ତିବନ୍ତ କରି ମୃଦୁ ଗୀତ ବିଚାରର
ଏଣୁକରି ଅଳଙ୍କାର ଥିବ ଯୁତ ହୋଇ।
ପଦ ସରଳ ଧ୍ୱନିରେ ମାନସ
ଅର୍ଥିଜନ ପ୍ରକରଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ହୋଇବ।

ରଚନାକୁ ଜୀବନ୍ତ ବା ମୂର୍ତ୍ତିବନ୍ତ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅଳଙ୍କାର ଯୋଗ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ। ଯେପରି ଏକ ରମଣୀ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧିଲେ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ; ସେହିପରି କବିତାରେ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ବା ରମଣୀୟ ଅର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥାଏ। ଏବେ ଆସ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା।

ଆତ୍ମ ପରୀକ୍ଷଣ ;-

ଉତ୍ତର ଲେଖ –

(କ) କବିମାନେ କାବ୍ୟ,କବିତାରେ କାହିଁକି ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି

(ଖ) ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଅଳଙ୍କାର ବ୍ୟବହାର ସଂପର୍କରେ ଲାବଣ୍ୟବତୀ କାବ୍ୟରେ କ'ଣ ଲେଖିଛନ୍ତି।

୪.୩ ଅଳଙ୍କାରର ପ୍ରକାର ଭେଦ

କାବ୍ୟରେ ରମଣୀୟ ଅର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦନ ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ରୀତି ବା ଶୈଳୀ ଅନୁସୃତ ହୁଏ; ତାହାକୁ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ବ୍ୟାକରଣ ଶାସ୍ତ୍ରରେ 'ଅଳଂକରୋତି ଇତି ଅଳଙ୍କାର' ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ। ଏହାର ଅର୍ଥ ଯାହା ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ତାହା ଅଳଙ୍କାର। ଅଳଙ୍କାର କାବ୍ୟ ଓ କବିତାର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନ କରିଥାଏ। ପ୍ରତ୍ୟେକ କବି ମନରେ ଭାବନା ଓ କଳ୍ପନାକୁ ପାଠକ ବା ଶ୍ରୋତାର ହୃଦୟକୁ ରସସିକ୍ତ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିବାକୁ ଏହି ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତି। ଏପରିକି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କର ଭାଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବହୁଳ ଭାବରେ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି।

ଅଳଙ୍କାର ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ - ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ଓ ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର। ପଦରେ ଧ୍ୱନି ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣର ବ୍ୟବହାରରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଥବା ଚାରୁତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାରର ଧର୍ମ। ଏହାଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଚମତ୍କାରିତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ମାତ୍ର ତାହା ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଧ୍ୱନିର ସାହାଯ୍ୟରେ।

ଯଥା;- ଉତ୍କଳ - କମଳା -ବିଳାସ - ଦୀର୍ଘିକା
ମରାଳ ମାଳିନୀ ନିଳାମ୍ବୁ ଚିଲିକା।
(ରାଧାନାଥ ରାୟ,ଚିଲିକା)
ବା

ଦେଖରେ ନଳିନୀ ନଳିନୀ ନଳିନୀରେ ପୂରିତ
ଭ୍ରମନ୍ତି ଭ୍ରମରେ ଭ୍ରମରେ ଭ୍ରମରେ ଏ ଶୋଭିତ।

(ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ,ଲାବଣ୍ୟବତୀ)

ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଚିଲିକା କାବ୍ୟଟିର ପଦଟିରେ 'କ' ଓ 'ଳ' ବର୍ଣ୍ଣ ବାରମ୍ବାର ଉଚ୍ଚାରଣ ହୋଇ ଏକ ମଧୁର ଧ୍ୱନି ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ସମୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ସେହିପରି 'ନ' , 'ଳ', ' ଭ୍ର', 'ମ' ଓ ରେ ବର୍ଣ୍ଣର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଧ୍ୱନି ମାଧ୍ୟମରେ ଅଳଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିବାରୁ ; ଏଗୁଡ଼ିକ ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି। ଯମକ,ଶ୍ଳେଷ ଓ ଅନୁପ୍ରାସ ଆଦି ଅଳଙ୍କାର ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ।

ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର : ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର ମାଧ୍ୟମରେ ଭାବ ଓ ଅର୍ଥରେ ଚାରୁତା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥାଏ। ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥବୋଧକ ପଦ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ।

ଯଥା ;- ଉଦ୍ଧବ, କହିବଟି ଗୋପିନାଥଙ୍କୁ
କର-ପଲ୍ଲବର କନିଷ୍ଠ ମୁଦ୍ରିକା କଙ୍କଣ ହେଲାଣି କରଙ୍କୁ।
(ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ –ମଧୁରାମଙ୍ଗଳ)

ଏଠାରେ ଭକ୍ତଚରଣ କର-ପଲ୍ଲବର କନିଷ୍ଠ ମୁଦ୍ରିକା କଙ୍କଣ ହେଲାଣି କରଙ୍କୁ ମାଧ୍ୟମରେ ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି। ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଏହି ପାଦଟି ମାଧ୍ୟମରେ ଅର୍ଥରେ ଚାରୁତା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି। ଗୋପୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଝୁରି ଝୁରି ଅତି ରୋଗିଣା ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି। ଏଣୁ ତାଙ୍କର ଆଙ୍ଗୁଠିର ମୁଦି ଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ବାହୁର କଙ୍କଣ ହୋଇଗଲାଣି। ଏଠାରେ ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁର ଅଧଃ କରଣ ନିମିତ୍ତ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି। ଉପମା,ରୂପକ, ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା, ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଆଦି ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର ଭାବରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ।

ଆତ୍ମ ପରୀକ୍ଷଣ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ :-

ଉତ୍ତର ଲେଖ :- (କ) ଅଳଙ୍କାର କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ?

(ଖ) ଅଳଙ୍କାର କେତେ ପ୍ରକାର, ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଲେଖ।

(ଗ) ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାରରେ ଗୁଣ ଓ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଯାହା ଜାଣ ଲେଖ।

୪.୩.୧. ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ; ଯମକ,ଶ୍ଳେଷ,ଅନୁପ୍ରାସ।

(କ) ଯମକ ଅଳଙ୍କାର।

ପଦରେ ବିଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦର ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହାର ହେଲେ,ତାହାକୁ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ଯମକ ଅଳଙ୍କାରକୁ ଚାରି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ।

ସେଗୁଡିକ ;- (କ) ଆଦ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାର

(ଖ) ମଧ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାର

(ଗ) ପ୍ରାନ୍ତଯମକ ଅଳଙ୍କାର

(ଘ) ସର୍ବଯମକ ଅଳଙ୍କାର

(କ) ଆଦ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁ ପଦର ଆଦ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହାର ହୁଏ ତାହାକୁ, ଆଦ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

ଯଥା; - ବରଜୀବ ରସେ ଦେଇ ମାନସ
ବରଜି ବରକ୍ଷେ ଅମେଧ ଗ୍ରାସ
(ଜଗତେ କେବଳ – କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ)

ଏଠାରେ ପଦ୍ୟଟିର ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ପାଦର ପ୍ରଥମ ଶବ୍ଦ ଗୁଡିକ ସମାନ (ବରଜୀବ ରସେ / ବରଜି ବରଷେ)ହୋଇଥିଲେ ହେଁ , ଏହା ଏହା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥବୋଧକ। ପଦରେ ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ଏହା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଆଦ୍ୟ ଯମକ ପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚୀ। ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ବରଜୀବ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ । ରସର ଅର୍ଥ କ୍ଷୀର। ଦ୍ୱିତୀୟର ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ବରଜି ର ଅର୍ଥ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା। ଅର୍ଥାତ ବର୍ଷେ ନିମିତ୍ତ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା। ସମାନ ଶବ୍ଦ ପଦର ଆଦ୍ୟରେ ଏଠାରେ ଆଦ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି।

(ଖ) ମଧ୍ୟଯମକ ଆଳଙ୍କାର ।

ପଦର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ,ତାହାକୁ ମଧ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

ଯଥା;- ବିକଟ ସୁଗ୍ରୀବ ସୁଗ୍ରୀବ ମୋଡିଲା ଯାଗପଶୁ ପରାଧରି,

ବାତସୁତ ସୃଷ୍ଟି ମହାଶନି ମହାଶନି ହନୁସାନ୍ତ ଚୂରି।

(ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ-କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ)

କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଏହି ପଦଟିରେ ମଧ୍ୟଯମକ ଅନୁସୃତ ହୋଇଛି। ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ସୁଗ୍ରୀବ ଶବ୍ଦଟି ପାଦର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଦୁଇଥର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ 'ମହାଶନି 'ଶବ୍ଦଟି ଦୁଇଥର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି।

ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ;- ସୁଗ୍ରୀବ – ଉତ୍ତମ ଗ୍ରୀବ ବିଶିଷ୍ଟ

ସୁଗ୍ରୀବ – ତନ୍ନାମକ ବାନର

ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ;- ମହାଶନି – ତନ୍ନାମକ ବାନର

ମହାଶନି – ଭୀଷଣ ବ୍ରଜ

(ଗ) ପ୍ରାନ୍ତଯମକ ଅଳଙ୍କାର ।

ପଦରଶେଷ ଭାଗରେ ବିଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ, ପ୍ରାନ୍ତଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ।

ଯଥା;- ଶ୍ୱଶୁର ତୋ ମୋର ସୁହୃଦ,

ସେହିପରି ତୋ ପିତା ;

ଅସଂକୋଚେ ହେ ଆଶ୍ରମେ,

ମଣି ସଂସାର ପିତା।

(ତପସ୍ୱିନୀ – ସ୍ୱଭାବ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର)

ସ୍ୱଭାବକବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ବିରଚିତ ତପସ୍ୱିନୀ କାବ୍ୟର ଏହି ପଦଟିରେ ପ୍ରଥମ ପାଦର ଶେଷରେ ପିତା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦର ଶେଷ ଭାଗରେ ପିତା ଶବ୍ଦ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି। ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ଶେଷ ଭାଗରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ପିତା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଜନକ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦର ଶେଷ

ଭାଗରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଭିନ୍ନ। ଏଣୁ ଏହି ପଦଟିରେ ପ୍ରାନ୍ତ ଯମକ ଅଳଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି।

(ଘ) ସର୍ବଯମକ ଅଳଙ୍କାର।

ପଦର ସର୍ବତ୍ର ବିଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହେଲେ, ସର୍ବଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ।

ଯଥା ;- ଅହି ମକର ତାପ ନାଶେ ଶୋଭା ସାସେ ଚକ୍ରେ

ଅହିମକର ତାପ ନାଶେ ଶୋଭା ସାରସ – ଚକ୍ରେ।

(ଲାବଣ୍ୟବତୀ – କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ)

କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରଚିତ ଏହି ପଦଟିରେ ପ୍ରଥମ ପାଦର ଶବ୍ଦ-ପୁଞ୍ଜି ସହ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦର ଶବ୍ଦପୁଞ୍ଜିର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଳନ ଘଟିଥିବାରୁ ଏଠାରେ ସର୍ବଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି। ଦୁଇଟି ପାଦରେ ସମାନ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ପ୍ରଥମ ପାଦ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ତାହା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଅଛି।

ପ୍ରଥମ ପାଦ ;- ଅହି –ସର୍ପ ,ମକର –ମଗର, ସାରସ ଚକ୍ରେ -ପଦ୍ମ ସମୂହରେ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦ ;- ଅହିମକର –ସୂର୍ଯ୍ୟ, ସାରସ –ଚକ୍ରେ- ହଂସ ସମୂହରେ।

ଆତ୍ମ ପରୀକ୍ଷଣ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ;-

(କ) ଯମକ ଅଳଙ୍କାର କାହାକୁ କୁହାଯାଏ,ଉଦାହରଣ ସହ ଲେଖ।

(ଖ) ଯମକ ଅଳଙ୍କାର କେତେ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ? ନାମ ଲେଖ।

(ଗ) ସର୍ବଯମକ ଅଳଙ୍କାର କହିଲେ କଣ ବୁଝ ? ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବୁଝାଅ।

ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପଦଟି କେଉଁ ଅଳଙ୍କାର ? କାହିଁକି ? ବୁଝାଇ ଲେଖ।

''ସଲିଳେ ଉଡୁପ ଦେଖରେ ହୋଇଅଛି ଶୋଭନ
ସଲୀଳେ ଉଡୁପବଦନୀ ଖେଳିବାକୁ ମୋ ମନ।''

(କ) ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ।

ପଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଦୁଇ ବା ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କଲେ, ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ । ଏହି ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ।

ଯଥା ; – (କ) ଅଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ।

(ଖ) ସଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ।

(ଗ) ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗ ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ।

(କ) ଅଭଙ୍ଗ ଶେଷ୍ଳ ଅଳଙ୍କାର ।

ଯେଉଁ ପଦରେ ପଦଟି ଖଣ୍ଡିତ ନହୋଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରେ, ସେଠାରେ ଅଭଙ୍ଗ ଶେଷ୍ଳ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ ।

ଯଥା ;- ପ୍ରିୟମ୍ବଦା ହସି ବୋଇଲା, ନରେଶ,
କିଦେଇ ସଖୀ ଆମ୍ଭର,
ତପସ୍ୱିନୀ କନ୍ୟା ତାପସ- ନିକୁଞ୍ଜ
ତୋଷିବ ଅତିଥି –ବର ।
(ପ୍ରଣୟବଲ୍ଲରୀ)

ଏହି ପଦରେ ବର ଶବ୍ଦଟି ଖଣ୍ଡିତ ନ ହୋଇ ଦୁଇଟି ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରୁଛି । ବର ଶବ୍ଦର ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅର୍ଥ ସ୍ୱାମୀ । ଏହି ଦୁଇଟି ଅର୍ଥ ନେଇ ସ୍ୱଭାବ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର କହିଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଏଠାରେ ଅଭଙ୍ଗ ଶେଷ୍ଳ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି ।

(ଖ) ସଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ।

ଯେଉଁ ପଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ସମୟରେ ସେହି ଶବ୍ଦ ମାନଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗି ବ୍ୟବହାର କଲେ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରେ ତାହାକୁ ସଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ ।

ଯଥା ;- ପାଣିଗ୍ରହଣରେ ବୁଟିଅଛୁକାଳି
ସ୍ୱଭାବେ ତୁମ୍ଭେ ଉଦାର,
ବାହୁଲ୍ୟେ ମାତର କହୁଅଛଁ ଆମ୍ଭେ
ମୁନିକନ୍ୟା ହେ ଉଦାର ।
(ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ)

ଏହି ପଦଟିରେ 'ପାଣିଗ୍ରହଣ' ଓ 'ହେ ଉଦାର' ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱୟ ସାଧାରଣ ଅର୍ଥ ଓ ସଭଙ୍ଗଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି। ପ୍ରଥମ ପାଣିଗ୍ରହଣର ଅର୍ଥ ଜଳଗ୍ରହଣ ହେବାକୁ ଥିବା ସମୟରେ ପାଣି ଗ୍ରହଣର ଅର୍ଥ ବିବାହ। ସେହିପରି ହେ ଉଦାର କଲି ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଉଥିବା ସମୟରେ ହେ ଉଦାର ର ଅର୍ଥ ସ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତୁ। ଏହିପରି ଭାବରେ ଉକ୍ତ ପଦଟି ଶବ୍ଦ ଭାଙ୍ଗି ବ୍ୟବହାର କଲେ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବାରୁ ; ଏଠାରେ ସଭଙ୍ଗଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

(ଗ) ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁ ପଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ଉଭୟ ଅଭଙ୍ଗ ଓ ସଭଙ୍ଗ ଶ୍ଲେଷ ଥାଏ ; ତାହାକୁ ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗ ଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗ ଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାରରେ ଅଭଙ୍ଗ ଭାଗରେ ପଦଟି ଏକ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାଏ। ସମୟରେ ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ ଏକ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ ହୋଇଥାଏ।

ଯଥା;- ବାବୁ ନାକଶିରୀ ଯୋଗ୍ୟ ଯୋଷାକୁ
ବିହର କାନନ କର ଆଲିଙ୍ଗନକୁ।
(ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ)

ଏହି ପଦଟିର ଅଭଙ୍ଗ ଅର୍ଥ ;- ନାକଶିର ଦାନ ଅର୍ଥ ସ୍ୱର୍ଗ ସମ୍ପତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରି ଅରଣ୍ୟରେ ବିହାର କରିବା।

ପଦଟିର ସଭଙ୍ଗ ଅର୍ଥ ହେଲା ;- ନାକ ଓ କାନ ହର (କର୍ତ୍ତନ କର) ଓ ଆଲିଙ୍ଗନ ନକର।(ବିହାର କାନ ନ କର ଆଲିଙ୍ଗନ ଙ୍କୁ) ବିହାର କାନନ କରେ ଆଲିଙ୍ଗନଙ୍କୁ ଶବ୍ଦ ଗୁଡିକ ଅଭଙ୍ଗ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସଭଙ୍ଗରେ ତାହାର ଅର୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗ ଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

(ଖ) ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ଏକ ପ୍ରକାର ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତିକୁ ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

ଯଥା;- ଉତ୍କଳ-କମଳା –ବିଳାସ-ଦୀର୍ଘିକା
ମରାଳ-ମାଳିନୀ ନିଳାମ୍ବୁ ଚିଲିକା।
(ଚିଲିକା – ରାଧାନାଥରାୟ)

ଏହିପଦଟିରେ 'କ', 'ଳ', 'ମ' ଆଦି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡିକ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହେଇଥିବାରୁ ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାରଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ। ସେଗୁଡିକ ଯଥାକ୍ରମେ –

(କ) ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(ଖ) ବୃତ୍ତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(ଗ) ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର
(ଘ) ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର
(ଙ) ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(କ) ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ପଦରେ ଏକାଧିକ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ସାମ୍ୟଥାଇ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହେଲେ ; ତାହାକୁ ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

ଯଥା;- ଦେଖି ନବ କାଳିକା ବକାଳିକା ମାଳିକା
ଆଳି କାଳିକା କାନ୍ତ ସ୍ମରି
ରକ୍ଷା କେମନ୍ତ କରି କରିବ ମତ୍ତ କରୀ
ଗତିକି ଏମନ୍ତ ବିଚାରି
ଗୋ ସହଚରି
ଭାବେ ବଞ୍ଚିଲେ ଏ କାଳକୁ ,
କଥା ଥିବ କାଳ କାଳକୁ
ଏକେତେ କ୍ଷୀଣ ଦିନ ହେଲା ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ
ଦିନ ନଲଭୁଁ ବଲ୍ଲଭ ମେଳକୁ
ଗୋ ସହଚରୀ।
(ଲାବଣ୍ୟବତୀ – ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ)

ଏଠାରେ 'କ', 'ଳ', ଓ 'ର' ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ,ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

(ଖ) ବୃତ୍ତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁ ପଦରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ କ୍ରମରହିତ ଅଥବା ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ବ୍ୟବହୃତ ନହୋଇ ମଧ୍ୟ ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ; ତାହାକୁ ବୃତ୍ତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

ଯଥା- ମଙ୍ଗଳେ ଅଇଲା ଉଷ ବିକଚ-ରାଜୀବ- ଦୃଶା
ଜାନକୀ-ଦର୍ଶନ ତୃଷା ହୃଦୟେ ବହି
କର ପଲ୍ଲବେ ନୀହାର ମୁକ୍ତାଧରି ଉପହାର
ସତୀଙ୍କ ବାସ ବାହାର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ରହି,
କଳକଣ୍ଠ କଣ୍ଠେ କହିଲା,
ଦରଶନ ଦିଅ ସତୀ ରାତି ପାହିଲା।
(ତପସ୍ୱିନୀ- ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର)

ଏହି ପଦଟିରେ ଶ,ର,ଷ,ତ,ହ ଆଦିବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡିକରେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆକୃତ୍ତି ଘଟିଥିବାରୁ ଏଠାରେ ବୃତ୍ତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହେଇଛି।

(ଗ) ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ଗୋଟିଏ ପଦରେ ତାଲୁ,ଦନ୍ତ,ମୁର୍ଦ୍ଧା ବା ଓଷ୍ଠ ଆଦି ସ୍ଥାନରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡିକର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହେଲେ ; ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ।

ଯଥା ;- ପୁଷ୍ପପତି ପବି ପ୍ରଭାପ୍ରଭ ଭ୍ରମୁଭାବେ ଭୁବି
ଭୀମ ବାଷ୍ପଭବ ଭବେ ଭବ ଭାବି ଭାବି।

(ପ୍ରେମ ସୁଧାନଧି – ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ)

ଉପରୋକ୍ତ ପଦଟିରେ ଓଷ୍ଠ ବର୍ଣ୍ଣ ପ,ବ,ଓ ଉ ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ; ଏଠାରେ ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

(ଘ) ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁ ପଦରେ ପାଦରେ ପାଦର ଶେଷ ବା ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଉପାନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ ସମତା ରହି ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହୋଇଥାଏ, ସେଠାରେ ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ହୁଏ।

ଯଥା;- ଉତ୍କଳ-କମଳା –ବିଳାସ-ଦୀର୍ଘିକା
ମରାଳ-ମ୍ାଳିନୀ ନିଳାମ୍ବୁ ଚିଲିକା।

(ଚିଲିକା – ରାଧାନାଥ ରାୟ)

ଉପରେକ୍ତ ପଦଟିରେ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ କା ଏବଂ ଉପାନ୍ତ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଇ ର ସାମ୍ୟ ରହିଥିବାରୁ; ଏହାକୁ ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

(ଙ) ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ପଦ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ ଗୁଡିକ ଅର୍ଥାତ ଭିନ୍ନତା ନଥାଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ।

ଯଥା;- ଉପାଧି ଜଡିତେ ଉପାଧି ଜଡିତ
ଉପାଧିରେ ଆଜି ପରିବେ ଜଡିତ।

(ଦରବାର – ରାଧାନାଥ ରାୟ)

ଏଠାରେ ଉପାଧି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଭେଦ ନରଖିଲେ ମଧ୍ଯ ,ଏହାର ବ୍ୟବହାରରେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ।

ଆତ୍ମ ପରୀକ୍ଷଣ ;-

(କ) ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ଓ ଏହା କେତେପ୍ରକାର ?

____

____

(ଖ) ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ଧର୍ମ କ'ଣ ଲେଖି ଏହାର ବିଭାଗୀକରଣ ଦର୍ଶାଅ।

____

____

(ଗ) ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବୁଝାଅ।

____

____

୪.୩.୨. ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର ; ଉପମା, ରୂପକ, ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା, ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ।

(କ) ଉପମା ଅଳଙ୍କାର।

ସମାନ ଧର୍ମ ଧାରଣ କରିଥିବା ଦୁଇଟି ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥିତ ହେଲେ ସେଠାରେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ଯେଉଁ ବସ୍ତୁକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ବା ତୁଳନା କରାଯାଏ ତାହାକୁ ଉପମେୟ କୁହାଯାଏ। ଯେଉଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବସ୍ତୁ ସହିତ ଏହାର ତୁଳନା କରାଯାଏ, ତାହାକୁ ଉପମାନ କୁହାଯାଏ। ଯେଉଁ ସମାନ ଧର୍ମ ନିମିତ୍ତ ଦୁଇ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥାଏ ତାହାକୁ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ କୁହାଯାଏ। ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟର ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ କରୁଥିବା ଶବ୍ଦ ଗୁଡିକୁ ଉପମାବାଚକ ଶବ୍ଦ କୁହାଯାଏ।

ଯଥା;- ଭଗ୍ନ ଘଟୁ ଆହା ସଲୀଳ ଯେସନ

ବହିଯାଉଅଛି ଆୟୁ ପ୍ରତିକ୍ଷଣେ।

(ଦରବାର – ରାଧାନାଥ ରାୟ)

ଉପରୋକ୍ତ ପଦଟିରେ ଆୟୁ ଉପମେୟ ଓ ସଲୀଳ (ଜଳ) ଉପମାନ। ବହିଯାଉଅଛି ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଓ ଯେସନ ଉପମା ବାଚକ ଶବ୍ଦ। ପଟଟି ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ଯେପରି ପଟଟିରୁ ଜଳ ବହିଯାଏ ସେହିପରି ଆୟୁ ପ୍ରତିକ୍ଷଣ ବହିଯାଉଅଛି। ଆୟୁ ବହିଯିବାକୁ ସମାନଧର୍ମ ରହିଥିବା ଭଙ୍ଗଘଟରେ ଜଳ ସହିୟ ସାଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଛି। ଏଣୁ ଏଠାରେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

ଉପମା ଅଳଙ୍କାରକୁ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ;-

(କ) ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଅଳଙ୍କାର

(ଖ) ଲୁପ୍ତୋପମା ଅଳଙ୍କାର

(ଗ) ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାର

(କ) ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁ ପଦଟିରେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାରର ସମସ୍ତ ଗୁଣ ଗୁଡିକର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ଥାଏ। ଯଥା ;- ଉପମେୟ, ଉପମାନ, ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଓ ଉପମା ବାଚକ ଶବ୍ଦ ର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ଥାଏ ସେଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ।

ପୂର୍ବରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଉଦାହରଣ ;-

ଭଗ୍ନ ଘଟୁ ଆହା ସଲୀଳ ଯେସନ

ବହିଯାଉଅଛି ଆୟୁ ପ୍ରତିକ୍ଷଣ।

ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଅଳଙ୍କାର ଅଟେ। କାରଣ ଏଠାରେ ଉପମେୟ, ଉପମାନ,ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଓ ଉପମା ବାଚକ ଶବ୍ଦ ର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି।

ଏହି ପଦଟିରେ ;- (୧) ଉପମେୟ -ଆୟୁ

(୨) ଉପମା –ଜଳ

(୩) ସାଧାରଣଧର୍ମ –ବହିଯିବା

(୪) ଉପମା ବାଚକ ଶବ୍ଦ - ଯେସନ

ଉପମେୟ,ଉପମାନ,ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଓ ଉପମାବାଚକ ଶବ୍ଦର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାରୁ ଏଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

(ଖ) ଲୁପ୍ତୋପମା ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁ ପଦରେ ଉପମେୟ,ଉପମାନ,ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଓ ଉପମାବାଚକ ଶବ୍ଦ ଅଥବା ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରୁ ଏବଂ ବା ଏକାଧିକ ଲକ୍ଷଣ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ; ତାହାକୁ ଲୁପ୍ତୋପମା ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

ଯଥା ;- ଚାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରାନନା ଚମ୍ପକବରଣା କାଲି ଏହି ବାଟେ ଗଲା,

ଚନ୍ଦ୍ର ଅବତଂସ ନନ୍ଦନ ଜନମତିଥି ମୋତେ କଲା।

ଏହି ପଦଟିରେ ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା ସମୟରେ ସାଧାରଣଧର୍ମ ଏବଂ ଉପମାବାଚକ ଶବ୍ଦର ଲୁପ୍ତ ଘଟିଛି।

ଏହି ପଦଟିରେ ;-ଉପମାନ - ଚାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରନନା ଚମ୍ପକରଣା(ଗୋରୀ ସୁନ୍ଦରୀ)

ଉପମେୟ – ଚନ୍ଦ ଅବତଂସ ନନ୍ଦନ ଜନମ ତିଥି ଚନ୍ଦ୍ର

(ଚନ୍ଦ୍ର ଅବଡଂସ –ମହାଦେବ

ଚନ୍ଦ୍ର ଅବତଂସ ନନ୍ଦନ -ଗଣେଷ

ଜନମତିଥି-ଗଣେଷ ଚତୁର୍ଥୀ

ଜନମତିଥି ଚନ୍ଦ୍ର –ଗଣେଷ ଚତୁର୍ଥୀ ଚନ୍ଦ୍ର)

ଗଣେଷ ଚତୁର୍ଥୀର ଚନ୍ଦ୍ରତଂକୁ ଯେପରି କେହି ଚାହାଁନ୍ତି ନାହିଁ ସେହିପରି ଗୋରୀ ସୁନ୍ଦରୀ ବୋଲି ଏହି ରାସ୍ତାରେ ଯିବା ସମୟରେ ମୋତେ ଚାହିଁଥିଲା - ପଦଟିରେ ଏହା ସଂପର୍କ।

ଏଥିରେ ଲୁପ୍ତଥିବା ସାଧାରଣ ଧର୍ମ -ନଚାହିଁବା।

(ଗ) ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାର।

ଗୋଟିଏ ଉପମେୟର ଏକାଧିକ ଉପମାନ ଥିଲେ ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ।

ଯଥା;- ମିସିଯାଏ ଯଥା ତାରା ରବି- କିରଣ,

ମିଶିଯାଏ ଯଥା ଜୀବାତ୍ମା ବିଶ୍ୱ-ଆତ୍ମା ଚରଣେ,

ମିଶିଯାଏ ଯଥା ଚପଳା ନୀଳ ଜଳଦ ଅଙ୍ଗେ,

ମିଶିଯାଏ ଯଥା ଅବଳା ସେହି ନୀଳ ତରଙ୍ଗ।

(ଚନ୍ଦ୍ରମା – ରାଧାନାଥ ରାୟ)

ଏଠାରେ ଉପମେୟ ଅବଳା ସହିତ ଏକାଧିକ ଉପମାନ

ପ୍ରଭାତୀ ତାରା,ଜୀବାତ୍ମା,ଚପଳା ଆଦିର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିବାରୁ ମାଳୋପମା ହୋଇଛି।

ମାଳୋପମାରେ ମିଶିଯିବା ସାଦାରଣ ଧର୍ମ; ଯଥା ଓ ତଥା ଉପମାନବାଚକ ଶବ୍ଦ।

(ଖ) ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର।

ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟର ଅଭଦେ କଥନକୁ ରୂପକ ଅଳଙ୍କର କୁହାଯାଏ। ରୂପକ ଅଳଙ୍କାରରେ ପରି଼ଥା,ଯେପରି ପ୍ରଭୃତି ଉପମାବାଚକ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇନଥାଏ।

ଯଥା ;- ଆଶା ପାରିଜାତ ଫୁଟିବ ହୃଦନନ୍ଦନ ବନେ

ଗାନ ଭକ୍ତି କର୍ମ ସୌରଭ ବ୍ୟାପିଯିବ ଭରବଙ୍କନ।

(କୁସୁମାଞ୍ଜିଳୀ – ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଏ)

ଉପରେକ୍ତ ପଦଟିରେ ଭକ୍ତ କବି ମଧୁସୁଦନ ରାୟ ହୃଦୟକୁ ନନ୍ଦନ ସହ ଅଭେଦ ଭାବରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି। ଏଣୁ ଏଠାରେ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାରେ ହୋଇଛି। ହୃଦୟ ରୂପକ ନନ୍ଦନ ବନରେ ଆଶାପାରିଜାତବ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହେବା ତଥା କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି। ହୃଦୟ ଓ ନନ୍ଦନବନ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ନଥିବାରୁ ଏଠାରେ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି। ଉପମା ଓ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ଏକ ପ୍ରକାର। ଉପମା ଅଳଙ୍କାରରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାରରେ ଅଭେଦ କଥନ ହୁଏ। ଉପମା ଅଳଙ୍କାରରେ ଉପମାବାଚକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିବା ସମୟରେ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାରରେ ତାହା ହୁଏ ନାହିଁ ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟ ମଧ୍ୟରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭେଦ କଥନ ହିଁ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର।

ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ;-(୧) ପାରମ୍ପରିକ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର।

(୨) ସାଙ୍ଗ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର।

(ଗ) ନିରଙ୍ଗ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର।

(୧) ପାରମ୍ପରିକ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁ ପଦରେ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁରେ ଆରୋଗ ନିମିତ୍ତ ଅନ୍ୟ ଏକ ନବସ୍ତୁର ଆରୋଗ ଆବଶ୍ୟକତା ହୋଇଥାଏ। ସେଠାରେ ପାରମ୍ପାରିକ ରୂପକ ହୁଏ।

ଯଥା ;- ଦରିଦ୍ରତା - ପଙ୍କପୂର୍ଣ୍ଣ ମୋ ଜୀବନ ସହ

ଜଞ୍ଜାଳ –ଜଳଦ-ଜଳେ ଆବିଳ ଉଦର।

(ତପସ୍ୱିନୀ – ସ୍ୱଭାବକବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର)

ଉପରେକ୍ତ ପଦଟିରେ ଦରିଦ୍ରତା ମିନି ପଙ୍କର ଆରୋଗ ବା ଅଭେଦ କଥନ ହୋଇଥିବାରୁ ଜୀବନ ସହ ସହ ଜଞ୍ଜାଳ ସହ ଜଳଦ-ଜଳର ଆରୋଗ ବା ଅଭେଦ କଥନ ହୋଇଛି। ଏହାର ଅର୍ଥ ଗୋଟିଏ ଆରୋପ (ଦରିଦ୍ରତା -ପଙ୍କ) ଅଦ୍ୟ ଦୁଇଟି ଆରୋପଣର କାରଣ (୧-ଜୀବନ-ସର,୨- ଜଞ୍ଜାଳ – ଜଳଦ ଜଳେ) ହୋଇଛି। ଏଣୁ ଏଠାରେ ପାରମ୍ପରିକ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

(୨) ସାଙ୍ଗ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁଠାରେ ଅଙ୍ଗରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଆରୋପ କରାଯାଉ ତାହାର ଅଙ୍ଗୀଭୁତ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କରେ ଅନ୍ୟ ସବୁ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ଆରୋପ କରାଯାଇଥାଏ,ସେଠାରେ ସାଙ୍ଗରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ।

ଯଥା ;- କବିତା ବନିତା କବିତା ପିତା

କହିବା ଲୋକ ତାର ଉପମାତା

କଲେ ତାକୁ ଭୋଗ ରସିକ ନେତା

କେତେ ହେଁ ଅବା ରହଇ ଯୋଗ୍ୟତା

କୁମତି ଗୁଁଆର

କେବଳ ବଇମାତ୍ର ଭାଇ ତାର।

(ରସକଲ୍ଲୋଳ - ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ)

ଉପରୋକ୍ତ ପଦଟିରେ କବିତାକୁ ବନିତା ସହ ଆରୋପିତ କରାଯାଇଥିବାରୁ କବି କୁ ପିତା ଭାବରେ ଆରୋପିତ କରାଯାଇଅଛି। ଏଣୁ ଏଠାରେ ସାଙ୍ଗ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

(ଖ) ନିରଙ୍ଗ ରୂପ ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁଠାରେ ଗୋଟିଏ ଉପମେୟର ଏକମାତ୍ର ଉପମାନର ଆରୋପ ବା ଅଭେଦ କଥନ   ହୋଇଥାଏ; ସେଠାରେ ନିରଙ୍ଗ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ।

ଯଥା;-   ବଦନ-ଦୀଧିତି ଥରେ ଚାହିଁ ତାଙ୍କ

ମୁଖ କଲା ଅବମାତ,

ଲାଜକୁଳି ଲତା ଅଙ୍ଗେ କି ସହସା

ଲାଗିଗଲା କାହା ହସ୍ତ ?

(ପ୍ରଣୟବଲ୍ଲରୀ – ସ୍ୱଭାବ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର)

ଉପରୋକ୍ତ ପଦଟିରେ ବଦନ ସହିତ ଦୀଧିତିର ଅଭେଦ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ନିରଙ୍ଗ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

(ଗ) ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର।

ପ୍ରକୃତ ପଦାର୍ଥରେ ଅପ୍ରକୃତ ପଦାର୍ଥର ତୁଳନା କରାଗଲେ ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ରୂପକଅଳଙ୍କାରରେ ଉପମେୟରେ ଉପମାନର ଅଭେଦ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଥାଏ। ମାତ୍ର ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାରରେ ଉପମେୟ ଓ ଉପମାନର ସମ୍ଭାବନା (ତର୍କଣା)କରାଯାଇଥାଏ। ଏହି ଅଳଙ୍କାରରେ କି,ଅବା,ସତେବା ବୋଧେ ପ୍ରଭୃତି ବାଚକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ।

ଯଥା;-   ଚୁମ୍ବି ଚରଣକୁ ଚିକୁର

ରଙ୍କ ଦୋଳେ ଚରମେ,

ମଦନ-କେତନ ଉଡଇ

କିନା ଶୋଭା -ଆଶ୍ରମେ।

(ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା – କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ)

ଏହି ପଦଟିରେ ନାୟିକା ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାର ଚିକୁର ରଙ୍କ (କେଶଗୁଚ୍ଛକୁ) ଶୋଭା -ଆଶ୍ରମର ମଦନ-କେତନ ସହତର୍କଣା କରାଯାଇଛି। ଏହି ପଦଟିରେ ବାଚକ ଶବ୍ଦ କିବା ବ୍ୟବହାର ହୋଇଛି। ଏଣୁ ଏଠାରେ ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ;-(କ) ବାଚ୍ୟୋପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର।

(ଖ)ପ୍ରତୀୟମାନୋ ଉଦ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର।

(କ) ବାଚ୍ୟୋପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର।

ଯେଉଁ ପଦରେ ବାଚକ ଶବ୍ଦ (କି,ଅବା,ସତେ,ଯେବେ,ବା,ବୋଧେ) ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ; ସେହି ଅଳଙ୍କାରକୁ ବାଚ୍ୟୋତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

ଯଥା;-   ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ଚଟାଇଗୁହା ସମୁହଗତ୍ର

ନୀର ଭେଦ କିବା ଉଠେ ଐରାବତ।

(ଚିଲିକା – କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ)

ଏହି ପଦଟିରେ ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ଚଢେଇଗୁହା ସହ ଅପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ଐରାବତ ସହ ତର୍କଣା କରାଯିବ ସଙ୍ଗେ ବାଚକ ଶବ୍ଦ କିବା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ,ଏଠାରେ ବାଚ୍ୟୋତ୍ପ୍ରେକ୍ଷାଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

ଯଥା ;- ସଖୀ ଅନିନ୍ଦ୍ୟାଙ୍ଗୀ   କାନ୍ଦେ ପାଶ୍ୱେ

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ କାନନ ଜ୍ୟୋତି,

କମଳ-ନୟନୁ   ଅବିରଳେ ଝରେ

ଅମଳ କରୁଣା –ମୋତି।

(ଉର୍ବଶୀ-)

ଏହି ପଦଟିରେ ସଙ୍ଗାହୀନା ଉର୍ବଶୀକୁ ଦେଖି ତାଙ୍କର ସଖୀ କ୍ରନ୍ଦନ କରୁଛନ୍ତି। ଦୁଃଖରେ ସଖୀଙ୍କ ନୟନରୁ ଖସି ପଡୁଥିବା ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁକୁ ମୋତି ଭାବରେ(କମଳ ନୟନୁ ଅବିରଳ ଝରେ ଅମଳ କରୁଣା –ମୋତି) ତର୍କଣା କରାଯାଇଛି; ମାତ୍ର ଏଠାରେ କୌଣସି ବାଚକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇନାହିଁ। ତେଣୁ ଏହା ପ୍ରତୀୟମାନୋ ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର।

(ଘ) ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର।

ଗୋଟିଏ ତଥ୍ୟକୁ ଅନ୍ୟ ତଥ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସମର୍ଥନ କରାଗଲେ; ସେଠାରେ ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ।

ଯଥା;- କଳଙ୍କହିଁ ଥାଇ   କଳାକାର –କୋଳେ

କରଇ ନେତ୍ର ରଞ୍ଜନ,

ସ୍ୱଭାବ-ସୁନ୍ଦର   ଅଙ୍ଗକୁ ଜଗତେ

ନହୁଏ କିସ ମଣ୍ଡନ ?

(ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ- ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର)

ଏଠାରେ ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗରେ ଯାହା ପରିଧାନ କଲେ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ – ଭକ୍ତିକୁ ଚନ୍ଦ୍ରରେ କଳଙ୍କ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଆଖିକୁ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ସମର୍ଥନ କରାଯାଇଥିବାରୁ ; ଏଠାରେ ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର ହେଲା।

୪.୨ ଉତ୍ତରମାଳା -

(କ) କବିମାନେ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ରମଣୀୟ ଅର୍ଥ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ନିମିତ୍ତ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତି ।

(ଖ) କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଲାବଣ୍ୟବତୀ କାବ୍ୟରେ ଅଳଙ୍କାର ବ୍ୟବହାର ସଂପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ;

ମୂର୍ତ୍ତିବନ୍ତ କରି ମୃଦୁ ଗୀତ ବିଚାରଇ
ଏଣୁ କରି ଅଳଙ୍କାର ଥିବ ଯୁତ ହୋଇ ।
ପଦ ସରଳ ଧ୍ୱନିରେ ମାନସ ମୋହିବ
ଧର୍ଥୀଜନ ପ୍ରକରଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ହୋଇବ ।

୪.୩. ଉତ୍ତରମାଳା -

(କ) କାବ୍ୟରେ ରମଣୀୟ ଅର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦନ ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ରୀତି ବା ଶୈଳୀ ଅନ୍ତସୃତ ହୁଏ ; ତାହାକୁ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ ।

(ଖ) ଅଳଙ୍କାର ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ - ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ଓ ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର । ପଦରେ ଧ୍ୱନି ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ରମଣୀୟତା ପ୍ରତିପାଦନ ହେଲେ ଶବ୍ଦଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ । ଯଥା;- ଯମକ ଅଳଙ୍କାର, ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥବୋଧକ ପଦର

ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥରେ ରମଣୀୟତା ପ୍ରତିପାଦନ ହେଲେ,ତାହାକୁ ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ । ଯଥା;- ଉପମା ଅଳଙ୍କାର, ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ।

ଉଦାହରଣ ;- ଦେଖରେ ନଳିନି ନଳିନୀ ନଳିନୀରେ ପୂରିତ
ଭ୍ରମନ୍ତ ଭ୍ରମରେ ଭ୍ରମରେ ଭ୍ରମରେ ଏ ଶୋଭିତ ।

କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ରଚିତ ଏହି ପଦଟିରେ ନଳିନୀ ଓ ଭ୍ରମରେ ଶବ୍ଦ ପୁନଃ ପୁନଃ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ।

ଉଦ୍ଧବ ! କହିବଟି ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ
କର - ପଲ୍ଲବର କନିଷ୍ଠ ମୁଦ୍ରିକା କଙ୍କଣ ହେଲାଣି କରଙ୍କୁ ।

କବି ଭକ୍ତ ଚରଣ ହାତର ମୁଦ୍ରିକା ବାହୁର କଙ୍କଣ ହେଲାଣି କହିବା ମାଧ୍ୟମରେ ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ।

୪.୩.୧.ଉତ୍ତରମାଳା -

(କ) ପଦରେ ବିଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦର ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହାର ହେଲେ, ତାହାକୁ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ ।

ଯଥା;- ବରଜୀବ ରସେ ଦେଇ ମାନସ
ବରଜି ବରସେ ଅମେଧ ଗ୍ରାସ ।

କବି ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଏହି ପଦଟିରେ ବରଜୀବ ରସେ ଶବ୍ଦଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ପଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି ।

(ଖ) ଯମକ ଅଳଙ୍କାରକୁ ଚାରି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । ସେଗୁଡିକ ହେଲା ;-

(୧) ଆଦ୍ୟ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର
(୨) ମଧ୍ୟ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର
(୩) ପ୍ରାନ୍ତ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର
(୪) ସର୍ବ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର

(ଗ) ପଦରେ ସର୍ବତ୍ର ବିଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ସର୍ବଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ ।

ଯଥା;- ବିରାଜି ବର କାନନ କଦମ୍ବ ରୁଚିରେ
ବି-ରାଜି ବର –କନକ କଦମ୍ବ ରୁଚିରେ ।

(ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ –ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ)

ପ୍ରଥମ ପାଦ ;- ବିରାଜି –ଦେଦୀପ୍ୟମାନ, ବର-ଶ୍ରେଷ୍ଠ, କନକ–ସୁବର୍ଣ୍ଣ, କଦମ୍ବ-ସମୂହ,ରୁଚିରେ – କାନ୍ତିଦ୍ୱାରା

ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦ ;- ବି-ରାଜ -ପକ୍ଷୀ ସମୂହ, ବର-କନକ- ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କନକ ଚମ୍ପା, କଦମ୍ବ ବୃକ୍ଷ,ରୁଚିରେ – ମନୋହର।

ଏଠାରେ ସମାନ ଶବ୍ଦ ପୁଞ୍ଜ ସମସ୍ତ ପଦରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ସର୍ବ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

(ଘ) ଏହା ଆଦ୍ୟ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର ଅଟେ। କାରଣ ଏହି ପଦଟିରେ ଦୁଇଟି ପାଦର ଆଦ୍ୟରେ ସମାନ ଶବ୍ଦ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି।

ପ୍ରଥମ ପାଦ ; ସଲିଳେ –ଜଳ

ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦ ; ସଲିଳେ –ଲୀଳା ସହିତ

(ଘ) ; କ) ପଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଦୁଇ ବା ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କଲେ, ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ଏହି ଅଳଙ୍କାରକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ। ସେଗୁଡିକର ନାମ ;-

(୧) ଅଭଙ୍ଗ ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର

(୨) ସଭଙ୍ଗ ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର

(୩) ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗ ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର

(ଖ) ଏକ ପ୍ରକାର ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତିକୁ ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ଏହି ବ୍ୟବହାରରେ ବିଭିନ୍ନତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାରକୁ ପାଞ୍ଚ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ।

ସେଗୁଡିକ ହେଲା ;-(୧) ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(୨) ବୃତ୍ତାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(୩) ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(୪) ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(୫) ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

ଗୋଟିଏ ପଦରେ ତାଲୁ,ଦନ୍ତ ,ମୁର୍ଦ୍ଧା ବା ଓଷ୍ଠ ଆଦି ସ୍ଥାନରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡିକରେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହେଲେ, ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ।

ଯଥା ;- ଦୂର ଝର ନାଦ ଝିଙ୍କାରୀ ଝଙ୍କାର

କରେ ନିଶିଥିନୀ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରଚାର।

(ଚିଲିକା – ରାଧାନାଥ ରାୟ)

ଏହି ପଦଟିରେ ଦନ୍ତ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ-ଦ,ଗଲବ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ –ଝ,ଓଷ୍ଠ ବର୍ଣ୍ଣ-ପ,ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ,ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି।

୪.୩.୨. ଉତ୍ତରମାଳା -

(କ) ସମାନ ଧର୍ମ ଧାରଣ କରିଥିବା ଦୁଇଟି ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥିତ ହେଲେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଯେଉଁ ବସ୍ତୁଙ୍କୁ ତୁଳନା କରାଯାଏ ତାହାକୁ ଉପମେୟ କୁହାଯାଏ। ଯେଉଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବସ୍ତୁ ସହ ତାହାର ତୁଳନା କରାଯାଇଥାଏ, ତାହାକୁ ଉପମାନ କୁହାଯାଏ। ଯେଉଁ ସମାନ ଧର୍ମ ନିମିତ୍ତ ଦୁଇ ବସ୍ତୁକୁ ତୁଳନା କରାଯାଇଥାଏ। ତାହାକୁ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ କୁହାଯାଏ। ଉପମେୟ ଓ ଉପମାନର ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ କରୁଥିବା ଶବ୍ଦ ଗୁଡିକୁ(ଯଥା,ପରି, ତୁଲ୍ୟ,ସଦୃଶ୍ୟ,ପ୍ରାୟ) ଉପମା ବାଚକ ଶବ୍ଦ କୁହାଯାଏ।

ଯଥା;- ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଧଳା ମେଘ ସୁନୀଳ ଅମ୍ବରେ

ଭାସଇ ବୋଇତଥା ନୀଳ ସମୁଦ୍ରରେ।

ଏଠାରେ ଧଳା ରଙ୍ଗ ଓ ନୀଳ ରଙ୍ଗ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଯଥା ଉପମା ବାଚକ ଶବ୍ଦ।

୬.୧ ପୂର୍ବ ପାଠର ଆଲୋଚନା

ଆମେ ପୂର୍ବ ପାଠରେ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ବ୍ୟବହୃତ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ସମ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କଲେ। କାବ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ମାଣରେ ସର୍ବଦା ଅଳଙ୍କାର ଗୁଡିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥାନ୍ତି। ଏମାନେ ଅର୍ଥ ଗୌରବ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହ ଧ୍ୱନି ଗୌରବ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି। ଅଳଙ୍କାର ବିନା କାବ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ। ଏଣୁ କାବ୍ୟରେ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ଯେପରି କାବ୍ୟକାରଙ୍କ କବିତ୍ୱ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ। ତାହାକୁ ଅନୁରୂପ ଅବବୋଧ ମାଧ୍ୟମରେ କାବ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଉପଭୋଗ କରିବା ପାଠକ ନିମିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ଏକ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇଥାଏ। ଅଳଙ୍କାରରେ ବାସ୍ତବ ଅବବୋଧ ବିନା କାବ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆସ୍ୱାଦନ ଅସମ୍ଭବ। ଏଣୁ ବିଶିଷ୍ଟ କବି ମାନଙ୍କ ବିରଚିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ଏଠାରେ ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ। ଏହାଦ୍ୱାରା କାବ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ କାବ୍ୟ ରସାସ୍ୱାଦନ ସହଜ ହୋଇ ପାରିବ।

୬.୨ (କ) ଯମକ ଅଳଙ୍କାର।

ପୂର୍ବ ପାଠରେ ପ୍ରଥମେ ଆମେ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ। ଯମକ ଅଳଙ୍କାର ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ଅର୍ନ୍ତଗତ। ଏହାର ସଫଳ ବ୍ୟବହାର

କାବ୍ୟରେ ଧ୍ୱନି ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସହ ଅର୍ଥ ମେହାରିତା ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ। ଏହି ଯମକ ଅଳଙ୍କାର ଆଦ୍ୟ,ମଧ୍ୟ,ପ୍ରାନ୍ତ ଓ ସର୍ବ ଯମକ ନାମରେ ବିଭାଗୀକରଣ କରାଯାଇଥାଏ।

ଆଦ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାରର ଉଦାହରଣ ; ପୂର୍ବରୁ ଆମେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ କବିତାରୁ ଆମେ ଏହାର ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିଥିଲେ। ଏବେ ଆମେ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ କାବ୍ୟରୁ ଏହାର ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିବା।

ବାଡବର ଚିତ୍ର ପ୍ରତିମା ପରି ଧରି ତା ଉଭା
ବାଡବର ମଧ୍ୟେ ପକାଅ ଆନ ସମାନ ଶୋଭା।

ଏଠାରେ ପ୍ରଥମ ପାଦରେ 'ବ୍ୟବହୃତ ବାଡବର' ଅର୍ଥ ହେଉଛି 'ଉତ୍ତମ କାନ୍ତ' । ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା 'ବାଡବ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି 'ସମୁଦ୍ର' ମଧ୍ୟସ୍ଥ 'ଅଗ୍ନି' ଅଥବା 'ବାଡବାନଳ' । ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି ରେ ପ୍ରଥମ ପାଦ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦର ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥବୋଧକ ସମାନ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ; ଏଠାରେ ଆଦ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଛି। ସେହିପରି 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ' କାବ୍ୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବା ଆଦ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାରର ଉଦାହରଣ ;

ସଲିଳେ ଉଡୁପ ଦେଖରେ ହୋଇଅଛି ଶୋଭଦ

ସଲିଳେ ଉଡୁପବଦନୀ ଶେଳିବାକୁ ମୋ ମନ।

ଏଠାରେ ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ 'ସଲୀଳ' ର ଅର୍ଥ 'ଜଳ' ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ 'ସଲୀଳେ' ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି 'ଲୀଳା ସହିତ'। ସେହିପରି ମଧ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାରର ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିବାକୁ ଆମେ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ ସେହି ଚର୍ଚ୍ଚିତ କାବ୍ୟ 'ଲାବଣବତୀ' ରୁ ଏକ ପଦ୍ୟାଂଶ କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା।

ଦେଖରେ ନଳିନି ନଳିନୀ ନଳିନୀରେ ପୂରିତ

ଭ୍ରମନ୍ତି ଭ୍ରମରେ ଭ୍ରମରେ ଭ୍ରମରେ ଏ ଶୋଭିତ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ 'ନଳିନି',ଶବ୍ଦ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ପାଦରେ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି। ପାଦରୁ ପ୍ରଥମ ଶବ୍ଦ ନଳିନିର ଅର୍ଥ 'ସୁନ୍ଦରୀ',ଦ୍ୱିତୀୟ 'ନଳିନୀ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ପୁଷ୍କରଣୀ' ବା 'ସଖୀବର' ଏବଂ ତୃତୀୟ 'ନଳିନୀ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ପଦ୍ମଫୁଲ'। ସେହିପରି ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ 'ଭ୍ରମରେ' ଶବ୍ଦଟି ତିନିଥର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି। ପ୍ରଥମ ଭ୍ରମରର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଭ୍ରମରେ ବା ଭଅଁରମାନେ,ଦ୍ୱିତୀୟ ଭ୍ରମରେର ଅର୍ଥ ଭୁଲ ବଶତଃ ବା ଭୁଲରେ ଏବଂ ତୃତୀୟ ଭ୍ରମରେର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଭଉଁରୀରେ। ପଦ୍ୟଟିର ଅର୍ଥ – ହେ ସୁନ୍ଦରୀଗଣ ଦେଖ ଏ ସରୋବରଟି ପଦ୍ମ ଫୁଲରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଛି। ଭ୍ରମରଗଣ ଭୁଲବଶତଃ ଭଉଁରୀରେ ପଡିଯାଉଥିବାରୁ ଏହା ଅଧିକ ଶୋଭାମୟ ଦେଖାଯାଉଛି। ସେହିପରି ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ କାବ୍ୟରେ ଆମେ ମଧ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାରର ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବ। ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ କାବ୍ୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଲେଖିଛନ୍ତି ;

ବ୍ୟାକୁଳ ସଲିଳ- ଚର ସଲୀଳ ତେନିଲେ

ବାଡ ଲେଖା ଲେଖା ଚିତ୍ର ଭାବକୁ ଭଜିଲେ।

ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ଥିବା ସଲିଳ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ଜଳ' ଏବଂ ସଲୀଳ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'କ୍ରୀଡା'। ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ଥିବା 'ଲେଖା' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଚିତ୍ର ଏବଂ 'ଲେଖା' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ଲେଖାଯାଇଥିବା'।ଏଗୁଡିକ ମଧ୍ୟଯମକ ଅଳଙ୍କାର ଉଦାହରଣ। ଏବେ ଆମେ ପ୍ରାନ୍ତଯମକ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା। ଆମେ ଜାଣିଛେ ଯେ, ପଦର ଶେଷର ବିଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ପୁନଃ ପୁନଃ ବ୍ୟବହାର ହେଲେ ପ୍ରାନ୍ତଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ।ଏବେ ଏହାର ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିବା। ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଖଣ୍ଡବାକ୍ୟ 'ଚିଲିକା' ରେ ଏହି ପ୍ରାନ୍ତଯମକ ଅଳଙ୍କାର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ପାଠ କରିବାକୁ ମିଳେ।

ରାଧାନାଥ ଲେଖିଛନ୍ତି ; କ୍ଷେପଣି କ୍ଷେପଣେ ତୋହରି ସଲିଳେ

ହୀରକର ଉତ୍ସ ଉଠିଲା ସଲୀଳେ।

ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ସଲିଳର ଅର୍ଥ ଜଳ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ସଲୀଳର ଅର୍ଥ 'ଲୀଳା ସହିତ'। ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ 'ସଲୀଳ' କୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ପ୍ରାନ୍ତଯମକ ଅଳଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି। ସେହିପରି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର 'ତପସ୍ୱିନୀ' କାବ୍ୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ; –

ସ୍ନାନ ସମୟେ ମୋ ପୟରେ

ଦୟାମୟି ! ନ ପେଲିବୁ ତାଙ୍କୁ ପୟରେ।

ପ୍ରଥମ ପାଦ ଶେଷରେ ବ୍ୟବହୃତ 'ପୟରେ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ଜଳରେ' ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ

ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ 'ପୟରେ'ର ଅର୍ଥ ପାଦରେ। ପାଦ ଶେଷରେ 'ପୟରେ' ଶବ୍ଦଟି ଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ପ୍ରାନ୍ତଯମକ ଅଳଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି। ଆମେ ଜାଣିଛେ ବିଭିନ୍ନାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ପଦର ସର୍ବତ୍ର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହେଲେ ସର୍ବ ଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ପୂର୍ବରୁ ଏହାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଲାବଣ୍ୟବତୀ କାବ୍ୟରୁ ଏକ ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା। ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ରଚିତ ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ କାବ୍ୟରୁ ସେହି ସର୍ବଯମକ ଅଳଙ୍କାରର ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିବା।

ଉପେନ୍ଦ ଭଞ୍ଜ ଲେଖିଛନ୍ତି ; ବିରାଜି ବର କନକ କଦମ୍ବ ରୁଚିରେ

ବି-ରାଜି ବର-କନକ କଦମ୍ବ ରୁଚିରେ।

ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ବିରାଜି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଅଥବା ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,ବର ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠ,କନକ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ,କଦମ୍ବ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ସମୂହ ଓ ରୁଚିର ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କାନ୍ତିଦ୍ୱାରା । ସେହିପରି ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ବି-ରାଜି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ପକ୍ଷୀ ସମୂହ, ବର-କନକ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କନକ ଚଂପା, କଦମ୍ବ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କଦମ୍ବ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କଦମ୍ବ ବୃକ୍ଷ ଓ ରୁଚିରେ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ମନୋହର। ଏଠାରେ ପଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥବୋଧକ ହୋଇଥିବାରୁ ସର୍ବଯମକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି।

(ଖ) ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର।

ପୂର୍ବ ପାଠରେ ଆମେ ଜାଣିଲେ ଯେ ଗୋଟିଏ ପଦ ବା ପାଦରେ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଦୁଇ ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଏହି ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ଅଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ, ସଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ ଓ ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ଭାବରେ ବିଭାଗୀକୃତ ହୋଇଥାଏ। ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଏହା ମଧ୍ୟ ପାଠ କରିଛେ ଯେ, ଯେଉଁପଦରେ ପଦ ବା ଶବ୍ଦଟି ଖଣ୍ଡିତ ନହୋଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରେ ସେଠାରେ ଅଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଏହାର ଉଦାହରଣ ରୂପ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ରଚିତ 'ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ' କାବ୍ୟରୁ ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିଥିଲେ। ଏବେ ସେହି ଅଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାରର ଆଉ ଦୁଇଟି ଉଦାହରଣ ପାଠ ପୂର୍ବକ ଅଭଙ୍ଗଶ୍ଳଷ ଅଳଙ୍କାର ଜ୍ଞାନକୁ ଅଧିକ ମାର୍ଜିତ କରିବା।

ଉଦାହରଣ ; ପ୍ରିୟମ୍ବଦା ସଖୀ ନୃପଙ୍କୁ କହିଲା,

"ବନଫୁଲ ସମାଦୃତ
ହେବକି ପ୍ରମଦା –ରଣ୍ୟ ସର ପୁଷ୍ପ
ସବୁ ଯହିଁ ସମାବୃତ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ 'ପ୍ରମଦା –ରଣ୍ୟ' ଶବ୍ଦଟି ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପଦ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି। ପ୍ରମଦା ଶବ୍ଦଟିର ଅର୍ଥ 'ନାରୀ' ବା ମହିଳା। ପଦ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥରେ 'ପ୍ରମଦା –ରଣ୍ୟ' ରାଜାଙ୍କର ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥ ଏବଂ ରାଣୀ ମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଅଭିପ୍ରେତ ଉଦ୍ୟାନକୁ ବୁଝାଉଥିବା ସମୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅର୍ଥରେ ଏହା 'ନାରୀ ସମାଜ' ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି। 'ପ୍ରମଦା –ରଣ୍ୟ' ଶବ୍ଦଟିର କୌଣସି ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗ ନହୋଇ ଅଳଙ୍କାରଟି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଅଭଙ୍ଗଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଦାହରଣ ;-

ବିଭ୍ରାଜିତ ବାରିଝରୀ ତାରା ଭବ ଯହିଁ

ବିଶୋଷିତ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ ରକ୍ଷପତି ତହିଁ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ଦୁଇଟି ଅର୍ଥ ଶବ୍ଦ ସମୂହ ପ୍ରତିପାଦିତ କରୁଛନ୍ତି। ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥଟି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଅଭିଷେକ ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି। ସେହି ଅର୍ଥରେ ;

ବାରିଝରୀ – ଜଳ ଝରଣା
ତାରାଭବ - ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରକାଶ
ରକ୍ଷପତି – ଚନ୍ଦ୍ର
ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ -ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ଦ୍ୱିତୀୟ ଅର୍ଥରେ ଏହା ଶରତ୍‌କାଳର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି।
ବାରିଝରି – ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ କୁମ୍ଭ
ତାରାଭବ-ତାରାଙ୍କ ସନ୍ତାନ(ଅଙ୍ଗଦ)

ରକ୍ଷପତି- ଜାମ୍ବବ
ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ - ଜ୍ୟୋତି

ସଭଙ୍ଗଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାରରେ ପଦ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦମାନେ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରେ। ଏହି ଦ୍ୱୈତାର୍ଥ ବୋଧକ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ଶୈଳୀକୁ ସଭଙ୍ଗଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ଏବେ ଏହାକୁ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା।

ଉଦାହରଣ ; ସଖୀ ପଚାରିଲା ସଖୀ ପ୍ରତି, "ସଖୀ –
ନନ୍ଦନ ପାଇବ କିସ ?
ବିଶ୍ୱାସ ଭାଜନ ନୁହଁନ୍ତି ଜଗତେ
ନଦୀ, ନଖୀ,ନରାଧୀଶ।

ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥରେ କେବଳ 'ନନ୍ଦନ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିବା ଦସମୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅର୍ଥରେ 'ସଖୀ' ସହ 'ନନ୍ଦନ' ଶବ୍ଦର ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା 'ସଖୀ - ନନ୍ଦନ' ଶବ୍ଦଟି ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କ ସନ୍ତାନ ଅର୍ଥରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଛି। ଏଠାରେ ଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାରୁ ସଭଙ୍ଗ –ଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ଯେଉଁ ଅଳଙ୍କାରରେ ଉଭୟ ଅଭଙ୍ଗଶ୍ଲେଷ ଓ ସଭଙ୍ଗଶ୍ଲେଷ ଏକତ୍ର ମିଳିତ ହୋଇ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାନ୍ତି ସେହି ଅଳଙ୍କାରକୁ ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ଏହି ଅଳଙ୍କାର କାବ୍ୟର ରମଣୀୟ ଅର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହାୟକ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ କବିଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୱ ଓ କବିତ୍ୱର ଉର୍କ୍ଷ ପ୍ରକାଶରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ। ଏହି ଭଙ୍ଗାଭଙ୍ଗଶ୍ଲେଷ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରାୟତଃ ଦୁର୍ଲଭ । ଏଣୁ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ କାବ୍ୟର "ବାବୁ ନାକଶିରୀ ଦାନ ଯୋଗ୍ୟ ଯୋଷାକୁ / ବିହର କାନନ କର ଆଲିଙ୍ଗନକୁ – ଏହାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ।

(ଗ) ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ପୂର୍ବ ପାଠରୁ ଆମେ ଜାଣିଲେଯେ, ଏକ ପ୍ରକାର ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତିକୁ ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ଏବଂ ଏହାର ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ରଚିତ 'ଚିଲିକା' କାବ୍ୟରୁ ଏକ ପଦକୁ ଉଦାହରଣ ଭାବେ ପାଠ କରିବାକୁ ଦିଆଯାଇଥିଲା। ଏବେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' କାବ୍ୟରୁ ଆମେ ଏହି ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାରର ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିବା। ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ରସକଲ୍ଲୋଳ କାବ୍ୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି।

କାଳିନ୍ଦୀ କୂଳିଆ କଦମ୍ବ ମୂଳିଆ

କେକିପୁଚ୍ଛ ଚାରୁ ଚୂଳିଆ

କଜ୍ଜ୍ୱଳ କାଳିଆ କାଇଁଛ ମାଳିଆ

ମଣିମକର କୁଣ୍ଡଳିଆ କଳିତ,ଲଳିତ ପୀତଦୁକୂଳିଆ

କଳଙ୍କ ରହିତ କଳାକରଜିତ ସୁନ୍ଦର ମୁଖମଣ୍ଡଳିଆ ;

ଉପରୋକ୍ତ ପଦଟିରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କ,ଳ,ମ, ଆଦି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡିକର ବାରମ୍ବାର ବ୍ୟବହାର କରିଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ଏହି ଅନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ଭେଦରେ

(୧) ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(୨) ବୃତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(୩) ଶ୍ରତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର

(୪) ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ଓ

(୫) ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ବିଭକ୍ତ।

(୧) ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ଆମେ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣିଛେ ଯେ ଗୋଟିଏ ପଦରେ ଏକାଧିକ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ସାମ୍ୟଥାଇ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହେଲେ ; ସେଠାରେ ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ଅର୍ଥାତ ଏହି ଅଳଙ୍କାରରେ "ଏକାଧିକ ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣ ସାମ୍ୟଥାଇ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତିକୁ" ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥାଏ। ଏଥିନିମିତ୍ତ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ' କାବ୍ୟରୁ ଏକ ଉଦାହରଣ ଆମେ ପାଠ କରିଥିଲେ। ଏବେ ଆମେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ 'ରସ କଲ୍ଲୋଳ' କାବ୍ୟରୁ ଏକ ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିବା।

କାନ୍ତ ରହିତ କାନ୍ତା ପ୍ରାୟ ହୋଇ
କଳାପୀ କଳାପ ଅଙ୍ଗୁ ପକାଇ
କେକା ଛାଡି ହେଲେ ମଉନ ବ୍ରତ
କଲେ ହଂସ ମାନସରେ ବ୍ୟକତ।

ଏଠାରେ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ସାମ୍ୟ ଥାଇ କାନ୍ତ, କାନ୍ତା ଏବଂ କଳାପୀ କଳାପ ପର୍ଯ୍ୟାୟ କ୍ରମେ ଆବୃତ୍ତି ହେଉଥିବାରୁ ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ସେହିପରି 'ଶଶିରେଖା' କାବ୍ୟରେ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିବାରୁ ଦେଖାଯାଏ।

କନ୍ଦଳୀ କନ୍ଦରୁ ବାହାର ହେଲା
କେତେକ ତହିଁ କେତେକ ଫୁଟିଲା
ମାଳତୀ କୁସୁମ ସୁଷମ ହୋଇ
ଫୁଟ ବାସରେ ପ୍ରସରିଲା ମହୀ
ଗନ୍ଧବହ ଗନ୍ଧ
ଘେନି ବହିଲା ହୋଇଣ ଆନନ୍ଦ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ କନ୍ଦଳୀ ,କନ୍ଦ,କେତେକ, କେତକ କୁସୁମ, ସୁଷମ,ଗନ୍ଧ ଗନ୍ଧବହ ଆଦି ସମାନ ଆବୃତ୍ତି ସୂଚକ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ଶବ୍ଦ ଗୁଡିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ କ୍ରମେ ଆବୃତ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଛେକାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି।

(୨) ବୃତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ଏହି ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ଆମେ ଜାଣିଛେଯେ ଯେଉଁ ପଦରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମରେ ହେଉ ବା ନହେଉ ବାରଂବାର ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲେ। ବୃତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ପଦଟିରେ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣଟିର ଯେକୌଣସି କ୍ରମରେ ବାରଂବାର ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲେ ବୃତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ।

ଯଥା ; ମୋ କୂଳେ ଚାନ୍ଦି ଚରଣ   କରିବୁ ମା ବିଚରଣ

ବ୍ୟପଦେଶେ ବିତରିଣ ଅମର କାନ୍ତି,

ତା' ଲଭି ବନ ପାଦପ - ରାଜି ହୋଇ ଦପ ଦପ

ବହିବେ ଅମର -ଦର୍ପ ବିହିବେ ଶାନ୍ତି ;

ପଲ୍ଲବେ ପାଟଳ ଶ୍ୟାମଳ

ରୁଚିର ରୁଚି ରହିବ ଚିର ନିର୍ମଳ।

ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ରଚିତ ତପସ୍ୱିନୀ କାବ୍ୟର ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶଟିର 'କ', 'ଚ', 'ର', 'ଳ',ଓ 'ବ', ଆଦି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡିକ ବିଭିନ୍ନ କ୍ରମରେ ଆବୃତ୍ତି ହୋଇ ଧ୍ୱନି ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଥିବାରୁ ଏଠାରେ ବୃତ୍ତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ସେହିପରି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ 'କୀଚକବଦ' କାବ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିବାରୁ ପଢିବାକୁ ମିଳିଥାଏ। ଯଥା ;-

ଅଇଲା ଉଷା – ଯୋଷିତ   କୁସୁମେ ହୋଇ ଭୂଷିତ

ଭ୍ରମର - ଅଞ୍ଜନାଞ୍ଚିତ ପଦ୍ମନୟନା,

ବିହଙ୍ଗସ୍ୱନ କଙ୍କଣୀ   ନିକ୍ୱଣିଲା କିଣି କିଣି

ଜୀବଚିତ୍ତ ନେଲା କିଣି କୁନ୍ଦଦଶନା

ଅରୁଣ ଚରଣ ସୁନ୍ଦର,

ପ୍ରଭାତୀ ତାରକା ମଥାମଣି ଭାସ୍ୱର।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି ରେ 'ଷ', 'ନ ', 'ଣ', 'ତ', 'ର', 'ଳ', ଓ 'ପ' ଆଦି ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡିକ କ୍ରମରହିତ ହୋଇ ବାରଂବାର ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଉଥିବାରୁ ଏଠାରେ ବୃତ୍ତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି।

(୩) ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଜାଣିଛେଯେ, ତାଲୁ,ଦନ୍ତ,ମୂର୍ଦ୍ଧା ବା ଓଷ୍ଠ ଆଦି ସ୍ଥାନରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡିକର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତି ହେଲେ ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଚ,ଛ,ଜ,ଟ,ଞ ଆଦି ତାଲବ୍ୟ ଧ୍ୱନି,ତ,ଥ,ଦ,ଧ,ନ ଦନ୍ତ୍ୟଧ୍ୱନି, ଟ,ଠ,ଡ, ଢ,ଣ ଆଦି ମୂର୍ଦ୍ଧନ୍ୟ ଧ୍ୱନି ଏବଂ ପ,ଫ,ବ,ଭ,ମ ଓଷ୍ଠ୍ୟ ଧ୍ୱନିର ବର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପରିଚିତ। ଏହି ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡିକ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ୟାଂଶରେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହେଲେ ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଏହାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ 'ପ୍ରେମ ସୁଧାନିଧି' କାବ୍ୟର ଗୃହୀତ ଉଦାହରଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ। ଏଠାରେ ଆମେ କବି ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାରଙ୍କ 'ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣି' କାବ୍ୟରୁ ଏକ ପଦ୍ୟାଂଶ ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା।

ଆନ ଆନନ୍ଦରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେବାର ନୋହେ
ଜନ ଜନକ ଜନନୀ ମନକୁ ମୋହେ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ଦନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ (ଧ୍ୱନି) 'ନ' ର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ରଚିତ 'ଚିଲିକା' କାବ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ।

ଯଥା ; ଦୂର ଝର ନାଦ ଟିଙ୍କାରୀ ଝଙ୍କାର
କରେ ନିଶିଥିନୀ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରଚାର।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ଦନ୍ତ୍ୟଧ୍ୱନି 'ଦ' ତାଲବ୍ୟ ଧ୍ୱନି 'ଝ' ଓଷ୍ଠ ଧ୍ୱନି 'ପ' ର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ଶ୍ରୁତ୍ୟନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି।

(୪) ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ପାଠ କରିଥିଲେ ଯେ, ଯେଉଁ ପଦର ପାଦର ଶେଷ ବା ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଉପାନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣର ସମତା ରହି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହୋଇଥାଏ,ସେଠାରେ ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ଅର୍ଥାତ ପାଦର ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଉପନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣର ସମତା ରହିଲେ ହିଁ ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଅନ୍ୟଥା ନୁହେଁ। ଏହାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଆମେ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରୁ ଏକ ପଦକୁ ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ପାଠ କରିଥିଲେ ଯେଉଁଥିରେ ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ 'କା',ଓ ଉପାନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ 'ର' ର ସାମ୍ୟଥାଇ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆବୃତ୍ତି ହେଉଥିଲା। ଏଠାରେ ଆମେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ରଚିତ 'ଇନ୍ଦୁମତୀ' କାବ୍ୟରୁ ଏକ ଉଦାହରଣ ନେଇ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା।

ଭାଗ୍ୟବାନ ସଦା ଭାଗ୍ୟଫଳ ଲଭେ
ଅଭାଗା ଲଭେ ଅଶିବ,
ସାଗର ମନ୍ଥନେ କେଶବ କମଳା
ଗରଳ ଲଭିଲେ ଶିବ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିର ପ୍ରଥମ ଚରଣର ଶେଷ ଶବ୍ଦ 'ଅଶିବ' ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚରଣର ଶେଷ ଶବ୍ଦ ଶିବ। ଏଠାରେ ଉଭୟ ସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ 'ବ' ଓ ଉପନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ 'ଇ' ରହିଥିବାରୁ ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ସେହିପରି ଆମେ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ 'ପାର୍ବତୀ' କାବ୍ୟରୁ ମଧ ଏକ ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିବା।

ଇଚ୍ଛନ୍ତି ଦାମ୍ଭିକେ ହସ୍ତେ ରଖିବାକୁ
ସମସ୍ତଙ୍କ ଭାଗ୍ୟଡୋରି,
ନିଜ ଭାଗ୍ୟ – ଡୋରି କାଳ ହସ୍ତେ ଏହା
ପକାନ୍ତି ହେଳେ ପାସୋରି।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶର ପ୍ରଥମ ଚରଣର ଅନ୍ତ୍ୟଶବ୍ଦ ହେଉଛି 'ଡୋରି' ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚରଣର ଅନ୍ତ୍ୟଶବ୍ଦ ହେଉଛି 'ପାସୋରି' ଏବଂ ଉଭୟ ପାଦର ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ 'ରି' ଏବଂ ଉପାନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ ଓ ହୋଇଥିବାରୁ ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି।

(୫) ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର।

ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ଏକ ଜଟିଳ ପ୍ରୟୋଗ ଶୈଳୀ। ଏହାର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରାୟତଃ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ। ଏ ସଂପର୍କରେ ଆମେ ପୂର୍ବରୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ଯେ , ପଦ ମଧରେ ଶବ୍ଦ ଗୁଡିକ ଅର୍ଥଗତ ଭିନ୍ନତା ନଥାଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ମୁଖ୍ୟ ବିଭବ ,ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ନେଇ ଅର୍ଥ ଦ୍ୟୋତିତ କରିବା। ଏହାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଦରବାର କାବ୍ୟରୁ ଏକ ପଦ୍ୟାଂଶକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ଯେଉଁଠାରେ 'ଉପାଧି' ଶବ୍ଦଟିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଥିଲା। 'ଉପାଧି' ଶବ୍ଦଟିକୁ ରାଧାନାଥ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଓ ଶ୍ଳେଷାତ୍ମକ ଅର୍ଥରେ ଏହି ପଦରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି। ଉପାଧି ପ୍ରତି ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ମାନସିକତାକୁ ଏଠାରେ ଶ୍ଳେଷ ମାଧମରେ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରାଯାଇଛି। ଏହି ଲାଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଦାହରଣ –

ପୁଅ ଯଦି ଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ ଧନ କାହିଁ ପାଇଁ ସଂଚୁ

ପୁଅ ଯଦି ଅଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ ଧନ କାହିଁ ପାଇଁ ସଂଚୁ।

ଏଠାରେ 'ଧନ କାହିଁ ପାଇଁ ସଂଚୁ' ଶବ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକ ଅର୍ଥ ସାମ୍ୟ ଥାଇ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଗତ ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶାଉଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଲଟାନୁପ୍ରାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି।

(ଘ) ଉପମା ଅଳଙ୍କାର।

ପୂର୍ବ ପାଠରୁ ଆମେ ଜାଣିଅଛେଯେ,ସମାନ ଧର୍ମ ଧାରଣ କରିଥିବା ଦୁଇଟି ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ ହେଲେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ ସମୟରେ ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବସ୍ତୁ ସହ ଅନ୍ୟ ଏକ ବସ୍ତୁର ତୁଳନା କରାଯାଇଥାଏ। ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବସ୍ତୁଟିକୁ ଉପମାନ ଓ ସାଧାରଣ ବସ୍ତୁଟିକୁ ଉପମେୟ ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଇଥାଏ। ଉପମାନ ସର୍ବଦା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଉପମେୟ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଟିକିଏ କମ୍ ମାନର। ଏଣୁ ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟ ମଧ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ ହୋଇ ଉପମେୟର ଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି କରାଯାଇଥାଏ। ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସାଦୃଶ୍ୟକୁ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ କୁହାଯାଏ। ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ। ସେହି ଶବ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥା ; ଯେହ୍ନେ, ପରି, ଯଥା, ତଥା, ଯେସନ, ତେସନ, ପରି, ସରି, ତୁଲ୍ୟ ସମ ଇତ୍ୟାଦି, ଉପମାବାଚକ ଶବ୍ଦ କୁହାଯାଏ। ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଟିଏ ଉପମା ଅଳଙ୍କାରରେ ଉପମାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣ ଥିବା ବସ୍ତୁ) ,ଉପମେୟ (ତୁଳନା କରାଯାଉଥିବା ବସ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଓ ଉପମାବାଚ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ। ପୂର୍ବରୁ ଏହାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଦରବାର କାବ୍ୟରୁ ଏକ ପଦ୍ୟର ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା। ଆଉ ଏକ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ଅଳଙ୍କାରକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା। କବି ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ 'ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ' କାବ୍ୟର ଏକ ପଦ୍ୟାଂଶକୁ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ।

ଯଥା ;- ଠାବେ ଠାବେ ତୁଙ୍ଗ ନୀଳ ଶୃଙ୍ଗମାଳା

ଶୋଭେ ଯେହ୍ନେ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳ ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ଉପମାନ ହେଉଛି 'ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା' ଏବଂ ଉପମେୟ 'ଶୃଙ୍ଗମାଳା'। ଶୃଙ୍ଗମାଳାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ 'ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା' ସହ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ କରାଯାଉଛି। ଏଠାରେ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ହେଉଛି ନୀଳିମା (ନୀଳ) ଏବଂ ତୁଙ୍ଗତା (ତୁଙ୍ଗ)। ଉପମାବାଚକ ଶବ୍ଦ ହେଉଛି, ଯେହ୍ନେ। ନୀଳ ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗମାଳାକୁ କବି ରାଧାନାଥ ରାୟ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳ ସହ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ କରିଥିବାରୁ,ଏଠାରେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ସେହିପରି ଆଉ ଏକ ଉଦାହରଣ ;-

ନୀଳ ନୀରଦମାଳେ ଖେଳେ ଚପଳା

ଖଳ ପୀରତି ପ୍ରାୟ ସଦା ଚପଳା।

ଏଠାରେ ଉପମାନ 'ଚପଳା' (ବିଜୁଳି) ଏବଂ ଉପମେୟ 'ଖଳ ପୀରତି'। ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଚପଳତା ଏବଂ ଉପମା ବାଚକ ଶବ୍ଦ ପ୍ରାୟ। ଖଳ ପୀରତିକୁ (ଉପମେୟ) ବିଜୁଳିର ଚପଳତା ସହ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ବ୍ୟବହାର ଭେଦରେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାରକୁ(୧) ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଅଳଙ୍କାର (୨) ଲୁପ୍ତୋପମା ଅଳଙ୍କାର ଓ (୩) ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାର ନାମରେ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ। ଯେଉଁ ପଦ୍ୟ ବା ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାରର ସମସ୍ତ ଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ; ସେଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ଅର୍ଥାତ ଯେଉଁ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ଉପମାନ, ଉପମେୟ,ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଓ ସାଦୃଶ୍ୟବାଚକ ଶବ୍ଦର ସଫଳ ତଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଥାଏ; ସେଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ପୂର୍ବରୁ ଉଦାହରଣ ଭାବେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଥିବା ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଅଳଙ୍କାର ଅଟେ। ଏହାର କାରଣ ,ଆଲୋଚିତ

ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ଗୁଡ଼ିକରେ ଉପମାନ, ଉପମେୟ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଓ ସାଦୃଶ୍ୟବାଚକ ଶବ୍ଦ ବା ଉପମା ବାଚକ ଶବ୍ଦର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶ ଘଟିଅଛି।ଯେଉଁଠାରେ ଉପମାନ,ଉପମେୟ,ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ବା ସାଦୃଶ୍ୟବାଚକ ଶବ୍ଦ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନର ଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକ ଲୁପ୍ତ ଅଥବା ସୁପ୍ତ ଥିବାରୁ ଏହି ଲୁପ୍ତୋପମା ଅଳଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ। ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନର ବର୍ଣ୍ଣନା ନହୋଇ ଏଠାରେ ଇଙ୍ଗିତାତ୍ମକ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥାଏ ଯାହାଦ୍ୱାରା ପାଠକ ନିଜର କାବ୍ୟରସ ମାଧ୍ୟମରେ ସେହି ଅଳଙ୍କାରର ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରିଥାଏ। ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପ୍ରଣୟବଲ୍ଲରୀ କାବ୍ୟରୁ ଆମେ ଏହି ଲୁପ୍ତୋପମା ଅଳଙ୍କାରର ଉଦାହରଣ ପାଇପାରିବା।

ଚାହିଁଲେ ନୃପତି ଶିଶୁ ହସ୍ତ ଯେହ୍ନେ
ନବ-ବିକଶିତ ପଦ୍ମ,
ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ – ଚିହ୍ନ ସକଳ ତହିଁରେ
ରହିଛନ୍ତି କରି ପଦ୍ମ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ଉପମାନ ହେଉଛି ନବ ବିକଶିତ ପଦ୍ମ,ଏବଂ ଉପମେୟ ହେଉଛି ଶିଶୁଟିର ହସ୍ତ। 'ଯେହ୍ନେ' ହେଉଛି ସାଦୃଶ୍ୟବାଚକ ଶବ୍ଦ। ଏହି ପଦରେ ସାଧାରଣ ଧର୍ମର ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇନାହିଁ। ନବବିକଶିତ ପଦ୍ମ ଏବଂ ଶିଶୁର ହସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସାଧାରଣ ଧର୍ମକୁ ନେଇ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ ହେବା କଥା ; ସେହି ସାଧାରଣ ଧର୍ମର ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇନଥିଲେହେଁ ପାଠକ ତାହା ନିଜ ଅନୁଭବରୁ ବୁଝିପାରିଥାଏ। ନବ ବିକଶିତ ପଦ୍ମ ଯେପରି ମନୋଜ୍ଞ ସେହିପରି ଶିଶୁଟିର ହସ୍ତ। ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଏଠାରେ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ମାତ୍ର ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହୋଇନଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଲୁପ୍ତୋପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି।ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଉପମେୟର ଏକାଧିକ ଉପମାନ ଥିଲେ ସେଠାରେ ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ପୂର୍ବରୁ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା କାବ୍ୟର ସେହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଦ୍ୟାଂଶଟିକୁ ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ପାଠ କରିସାରିଛେ। ସେହି ପଦ୍ୟାଂଶଟି ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାରର ଅନବଦ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି। ଅବଳା ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ସେଠାରେ ଉପମେୟ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ମିଶିଯିବା ଅଥବା ଲୀନ ହୋଇଯିବା ଥିଲା ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନର ସାଧାରଣ ଧର୍ମ। ଏବଂ ଏଥି ନିମିତ୍ତ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଉପମାନ ; ଯଥା ;- ପ୍ରଭାତୀ ତାରା, ଜୀବାତ୍ମା,ଚପଳା ଆଦି ଉପମାନର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଅଛି। ଏବେ ଆମେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ବିରଚିତ ତପସ୍ୱିନୀ କାବ୍ୟରୁ ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା।

ସାଗର ସମୂହ ଯଥା କ୍ଷୀରାର୍ଣ୍ଣବ,
ବୃନ୍ଦାରକବୃନ୍ଦେ ଯେମନ୍ତ ବାସବ।
ଅବା ହିମାଚଳ – ସମୁଚ୍ଚ –ଶିଖର –
ମଣ୍ଡଳ ଯେମନ୍ତ ଗଭରୀଶଙ୍କର ,
ମୁନିବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟେ ମହା ତପୋଧନ
ବିଶୋଭିଲେ କରି ମଣ୍ଡପେ ଆସନ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ଏକମାତ୍ର ଉପମେୟ ହେଉଛନ୍ତି ମହା ତପୋଧନ। ଏଠାରେ ମହା ତପୋଧନ ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମିକୀଙ୍କ କୁହାଯାଇଛି। ଏହି ପଦଟିରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନର ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ହେଉଛି 'ବିଶୋଭନ' ଅର୍ଥାତ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧକ। ଉପମାବାଚକ ବା ସାଦୃଶ୍ୟବାଚକ ଶବ୍ଦ ହେଉଛି 'ଯଥା'। ମହା ତପୋଧନ ଉପମେୟର ଉପମାନ ଭାବରେ କ୍ଷୀରାର୍ଣ୍ଣବ(କ୍ଷୀର ସମୁଦ୍ର),ବାସବ,ଗଭୀରଶଙ୍କର ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛନ୍ତି। ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାରର ସମସ୍ତ ଗୁଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାସହ ଏକ ଉପମେୟ ନିମିତ୍ତ ଏକାଧିକ

ଉପମାନର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ସେହିପରି ଆମେ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରୁ ଥାଇ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାରର ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିବା।

ଶୋଭିବ ଉତ୍କଳ ସଦ୍ମେ ସଦାଶୟା
ସରେ ଯଥା ପଦ୍ମ ପଦ୍ମ ପଦ୍ମାଳୟା।

ଏଠାରେ ଉପମେୟ ପଦ୍ମାବତୀ ଏବଂ ଉପମାନ ସରୋବର ଓ ପଦ୍ମାଳୟା (ଲକ୍ଷ୍ମୀ)। ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନର ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଶୋଭାପାଇବା। ସାଦୃଶ୍ୟବାଚକ ଶବ୍ଦ 'ଯଥା'। ଏକ ଉପମେୟ ପଦ୍ମାବତୀ ନିମିତ୍ତ ଏକାଧିକ ଉପମାନ (ସରୋବର,ଲକ୍ଷ୍ମୀ)ର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ମାଳୋପମା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି।

(ଙ) ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର।

ଆମେ ପୂର୍ବରୁ ପାଠ କରି ଜାଣିଛେ ଯେ, ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟର ଅଭେଦ କଥନକୁ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ଅଧ୍ୟୟନ ସମୟରେ ଆମେ ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟ ସଂପର୍କରେ ମଧ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିଛେ। ଯେଉଁଠାରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ ହୁଏ ସେଠାରେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ଅଭେଦ କଥନ ହୁଏ ସେଠାରେ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ଅର୍ଥାତ୍ ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟ ମଧ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ଧର୍ମକୁ ନେଇ ସାଦୃଶ୍ୟ କଥନ ହେଲେ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ହେଉଥିବା ସମୟରେ ଉପମାନ ଓ ଉପମେୟ ମଧ୍ୟରେ ଅଭେଦ କଥନ ହେଲେ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଅର୍ଥାତ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଅର୍ଥାତ୍ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାରରେ ଉପମାବାଚକ ଶବ୍ଦ ସାଦୃଶ୍ୟବାଚକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ହୁଏ ନାହିଁ। ଉତ୍କଳକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବିତାର ଅଂଶ ବିଶେଷକୁ ଆମେ ଏହାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛେ। ଏବେ ଆମେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ 'ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ' କାବ୍ୟରୁ ଏହି ରୂପକ ଅଳଙ୍କାରର ଉଦାହରଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା।

ବିସ୍ମୟଜୀମୂତ ବ୍ୟାପିଗଲା ତାର
ସହସା ହୃଦ ଗଗନେ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ବିସ୍ମୟ ଓ ଜୀମୂତ (ମେଘ) ଏବଂ ହୃଦୟ ଓ ଗଗନ ମଧ୍ୟରେ ଅଭେଦ କଥନ ହୋଇଛି।ବିସ୍ମୟ ରୂପକ ମେଘ ହୃଦୟ ରୂପକ ଆକାଶରେ ବ୍ୟାପିଯାଇଥିବାକୁ କବି ଏହିପରି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। ପ୍ରୟୋଗ ଭେଦରେ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାରକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି।

ସେଗୁଡିକ ହେଉଛି ; (୧) ପରମ୍ପରିତ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର
(୨) ସାଙ୍ଗ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ଓ
(୩) ନିରଙ୍ଗ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର

ପରମ୍ପରିତ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ପାଠ କରିଛେଯେ, ଯେଉଁ ପଦରେ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ଆରୋପ ନିମିତ୍ତ ଅନ୍ୟ ଏକ ବସ୍ତୁର ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ। ସେଠାରେ ପରମ୍ପରିତ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁଠାରେ ଏକ ଆରୋପ ଅନ୍ୟ ଏକ ଆରୋପ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ସେଠାରେ ପରମ୍ପରିତ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଏହାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଆମେ ସ୍ୱଭାବକବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ତପସ୍ୱିନୀ କାବ୍ୟର ସେହି ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଦ୍ୟାଂଶଟିକୁ ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ; ଯେଉଁଥିରେ ଦରିଦ୍ରତା ନିମିତ୍ତ ପଦ୍ୟାର ଆରୋପ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ଜୀବନ ସହ ସର (ସରୋବର)ର ଆରୋପ କରାଯାଇଛି। ସେହିପରି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ 'ଇନ୍ଦୁମତୀ'କାବ୍ୟରୁ ଆମେ ପରମ୍ପରିତ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା।

ଚାହିଁ ଅଦଭୁତେ ଅପୂର୍ବ ଲାବଣ୍ୟ
ରୂପସୀ – ରୂପସାଗରେ,
ରୂପଲୋଭୀ ନୃପ କୁମାରଙ୍କ ମନ-
ମୀନ ବୁଡିଗଲେ ଖରେ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ରୂପ ଓ ସାଗର ଏବଂ ମନ ଓ ମୀନ ମଧ୍ୟରେ ଅଭେଦ କଥନ ହେବା ସହ ରୂପରେ ସାଗରର ଆରୋପ ମନ ଓ ମୀନ ମଧ୍ୟରେ ଆରୋପର କାରଣ ହୋଇଥିବାରୁ ; ଏହାକୁ ପରମ୍ପରିତ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଇଅଛି। ସାଙ୍ଗରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ଆମେ ଜାଣିଅଛେ ଯେ, ଅଙ୍ଗରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଆରୋପ ହେବାପରେ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ବସ୍ତୁ ସହ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଆରୋପ କରାଯାଇଥାଏ। ଏଥିନିମିତ୍ତ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' କାବ୍ୟରୁ ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିଥିଲେ ; ଯେଉଁଥିରେ କବିତାକୁ ବନିତା ବା କନ୍ୟା ସହ ଆରୋପିତ କରାଯାଇଥିବାରୁ କବି ପିତା ଭାବରେ ଆରୋପିତ ହୋଇଛନ୍ତି। କହିବା ଲୋକଙ୍କୁ ତାର ଉପମାତା ଏବଂ କୁମତି ଗୁଆଁରକୁ ତା'ର ଉପମାତାର ସନ୍ତାନ ବା ବିମାତା ଭାଇ ଭାବରେ ଆରୋପିତ କରାଯାଇଛି। ଏବେ ଆମେ ଗଂଗାଧର ମେହେରଙ୍କ 'ଇନ୍ଦୁମତୀ' କାବ୍ୟରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଏକ ସାଙ୍ଗରୂପକ ଅଳଙ୍କାରକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା।

ଦେଖିଲେ କୁମାର ଭୟଙ୍କର ରୂପୀ
ବରଷାକାଳୀନ ସମାନେ,
ଅସଂଖ୍ୟ ବାହିନୀ ଘେନି ଆସୁଛନ୍ତି
ବିଦ୍ୱେଷୀ ନରେଶ ମାନେ।
ଖଡ଼୍ଗ ତଲବାର ଚପଳା ଝଲକେ
ସ୍ତନିତ ଗଜ- ଗର୍ଜନ,
ପତାକା ଉଡ୍‌ଡୀନ ବକପନ୍ତି, ସେନା –
ତର୍ଜନ ଡାହୁକ ସ୍ୱନ।
କେତକୀ ଶାଣିତ କରବାଳ - ପୁତ୍ରୀ
ଧନୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଶରାସନ,
ଘେନି ଅଜ – ଭାନୁ ଗ୍ରାସ ଲାଳସରେ
ଧାଉଁଛନ୍ତି ସୈନ୍ୟ - ଘନ।

'ଇନ୍ଦୁମତୀ' କାବ୍ୟରେ ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ବାହିନୀ ସହ ବର୍ଷାକାଳ ଆରୋପିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଖଡ଼୍ଗ,ଗଜ-ଗର୍ଜନ ,ପତାକା ସହ ଚପଳା ,ସ୍ତନିତ ଓ ବକପନ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ସ୍ୱତଃ ଆରୋପଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି।ଏକ ଆରୋପଣ ଅନେକ ଆରୋପଣର କାରଣ ହୋଇଥିବାରୁ, ଏଠାରେ ସାଙ୍ଗରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ମାତ୍ର ଯେଉଁଠାରେ ଗୋଟିଏ ଉପମାନ ସହ ଗୋଟିଏ ଉପମେୟର ଆରୋପ ହୁଏ ସେଠାରେ ନିରଙ୍ଗରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଯଥା ;-

ସଂଶୟ – ଦୋଳାରେ ପଡି ଚିତ୍ତ ମୋର
ହେଉଅଛି ଆନ୍ଦୋଳିତ,
ଛାର ନାରୀ ହୋଇ କେମନ୍ତେ ବୁଝିବି
ଏତୋର ଗୂଢ ଚରିତ।

ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ରଚିତ ପାର୍ବତି କାବ୍ୟରେ ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ 'ସଂଶୟ' ସହ ଦୋଳା (ଦୋଳି) ର ଅଭେଦ କଥନ କରାଯାଇଅଛି। ଏଠାରେ କେବଳ ଏକ ଅଭେଦ କଥନ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ନିରଙ୍ଗ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

(ଚ) ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର।

ପ୍ରକୃତ ପଦାର୍ଥରେ ଅପ୍ରକୃତି ପଦାର୍ଥର ତର୍କଣା ବା ତୁଳନା କରାଗଲେ ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର ହେବାକଥା ଆମେ ପୂର୍ବ ପାଠରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିସାରିଛେ। ଆମେ ଏହା ମଧ୍ୟ ଜାଣିଛେ ଯେ , ଏହି ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାରରେ 'କି' , 'ଅବା', 'ସତେ', 'ଯଥା' , 'ବା' 'ବୋଧେ' ଆଦି ବାଚକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ। ଏଥିନିମିତ୍ତ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା କାବ୍ୟରୁ ଏକ ପଦ୍ୟାଂଶକୁ ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛେ। ଏବେ ଆମେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ କାବ୍ୟରୁ ଏହାର ଏକ ଉଦାହରଣ ଅଧ୍ୟୟନ ପୂର୍ବକ ଏହାର ଗଠନଶୈଳୀ ସଂପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା।

ଦେଖିଲା ସୁନ୍ଦରୀ ସମ୍ମୁଖେ ଅପୂର୍ବ –
ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ – ବର,
ଅଙ୍ଗବନ୍ତ କି ସେ ଅନଙ୍ଗ ଅଥବା ।
ନରରୂପୀ ସୁଧାକର ?

ଏଠାରେ ଯୁବକବରକୁ ଅନଙ୍ଗ (କନ୍ଦର୍ପ), ଓ ସୁଧାକର (ଚନ୍ଦ୍ର) ଭାବରେ ତର୍କଣା ବା ଆରୋପଣ କରାଯାଇଅଛି। ଏଣୁ ଏହା ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ଯଦି ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ, ବାଚ୍ୟୋତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର ଓ ପ୍ରତୀୟମାନେ ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର। ଯଦି ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାରରେ ବାଚକ ଶବ୍ଦର (କି, ଅବା, ସତେ, ଯଥା- ଆଦି) ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ ତେବେ ତାହାକୁ ବାଚ୍ୟୋତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚିତ ଅଳଙ୍କାରଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ବାଚ୍ୟୋତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର ଭାବରେ ନାମିତ କରିପାରିବା। କାରଣ ଏହି ଅଳଙ୍କାରରେ 'କି, ସେ'ବାଚକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି। ଯେଉଁ ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାରରେ ବାଚକ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ହୁଏ ନାହିଁ ସେହି ଅଳଙ୍କାରକୁ ପ୍ରତୀୟମାନେ ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ। ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ କାବ୍ୟରୁ ଏହି ପ୍ରତୀୟମାନ ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାରର ଉଦାହରଣକୁ ଏଠାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା।

କର୍ତ୍ତବ୍ୟେ ବିମୂଢ଼ ହୋଇ ମହାରାଜ
ରହିଲେ ବିଷମ କଷ୍ଟେ,
ବିଚାରିଲେ ମନେ ଚୁଚୁନ୍ଦ୍ରା ସହସା
ପଶିଗଲା ନାଗ କଣ୍ଠେ।

ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ ମହାରାଜଙ୍କୁ ନାଗ ସହ ତର୍ଜଣା ବା ସମ୍ଭାବନା କରାଯାଇଛି ନାଗ ଭୁଲବଶତଃ ଚୁଚୁନ୍ଦ୍ରାକୁ ମୂଷା ଭାବି ଗିଳିଦେଲେ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ହୁଏ ମହାରାଜଙ୍କ ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଏଠାରେ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। ମାତ୍ର ଏହି ତର୍କଣାର ଅବତାରଣା ସମୟରେ କୌଣସି ବାଚକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇନଥିବାରୁ ଏହାକୁ ପ୍ରତୀୟମାନୋତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାର କୁହାଯାଏ।

(ଛ) ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର ।

ଗୋଟିଏ ତଥ୍ୟକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ତଥ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସମର୍ଥନ କରାଗଲେ ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର ହୁଏ। ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରକୃତ ସହ ଅପ୍ରକୃତର ସମର୍ଥନ କରାଗଲେ ଏହି ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଥାଏ। ଏଥି ନିମିତ୍ତ ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ କାବ୍ୟରୁ ଉଦାହରଣ ପାଠ କରିଥିଲେ। ଏଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରରେ କଳଙ୍କ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ; ଏହି ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ସମର୍ଥନ କରାଯାଇଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି। ସେହିପରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ କାବ୍ୟରୁ ଏହାର ଉଦାହରଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା।

ଆଉ ଏକ କଥା , ଲୋକଙ୍କୁ ନିପୁଣ
କରାଏ ପ୍ରକୃତ ଗୁଣ
ତୀକ୍ଷ୍ଣ କରିବାକୁ ଯାଇ କେ ନଥାଏ
ବନ କଣ୍ଟକର ମୁନ।

ଏଠାରେ ବନ କଣ୍ଟାର ମୁନ ଯେପରି ସ୍ୱତଃ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୋଇଥାଏ; ଏହି ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଘଟଣାକୁ ଲୋକଙ୍କୁ ନିପୁଣତା ଗୁଣକୁ ସମର୍ଥନ କରାଯାଇଛି। ଏଣୁ ଏଠାରେ ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର ହୋଇଅଛି।

୭.୧ ଆତ୍ମ ପରୀକ୍ଷଣ।

ପୂର୍ବ ପାଠ ଗୁଡିକରେ ଆମେ ମନର ଭାବ ପ୍ରକାଶ ନିମିତ୍ତ ଉଭୟ ବାକ୍ୟ ରଚନା (ଗଦ୍ୟ) ଓ ପଦ୍ୟରଚନା ପଦ୍ଧତି ସଂପର୍କରେ ବିଶଦ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କଲେ।ଏହାଦ୍ୱାରା ଉଭୟ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ରଚନା ବିଧି ସଂପର୍କରେ କେବଳ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରାନଯାଇ କିପରି ସଫଳ ଭାବରେ ଜଣେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ରଚନା କରି କରି ପାରିବ , ସେ ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା। ଏହି ପାଠରେ ସେହି ଜ୍ଞାନର ପରୀକ୍ଷଣ ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରାଯିବ। ଏହାଦ୍ୱାରା ଜଣେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ଉଭୟ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟରେ ନିଜ ମନର ଭାବନାଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିବ।

୭.୨ ଏହି ପାଠରେ ବାକ୍ୟ ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅଳଂକାର ପ୍ରୟୋଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରୀକ୍ଷଣ କରାଯିବ। ଏହା ଦ୍ୱାରା ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀର ଲିଖନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଥିବା ତ୍ରୁଟି କେବଳ ସଂଶୋଧନ ହେବନାହିଁ ; ତା'ର ଲିଖନ କୌଶଳରେ ମଧ୍ୟ ପରିପକ୍ୱତା ସୃଷ୍ଟି ହେବ।

୭.୩.୧ (କ) ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ବିଧେୟ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ବାକ୍ୟ ଗଠନରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ବିଧେୟର କି ପ୍ରକାର ଭୂମିକା ରହିଛି ? ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ ଗଠନ କରି ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ବିଧେୟକୁ ଚିହ୍ନିତ କର।

(ଖ) ବାକ୍ୟ ଗଠନରେ ଆକାଂକ୍ଷା,ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଆସତ୍ତିର କିପରି ଭୂମିକା ରହିଥାଏ, ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଇ ଲେଖ।

(ଗ) ଆକାଂକ୍ଷା ,ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଆସକ୍ତି ବାକ୍ୟରେ ନ ରହିଲେ,ଏହାର କ'ଣ ଫଳାଫଳ ହେବ ?

(ଘ) ବାକ୍ୟ କେତେ ପ୍ରକାର ? ଏଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଲେଖି ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ନିରୂପଣ କର ।

(ଙ) ପାଂଚଟି ସରଳ ବାକ୍ୟ ରଚନା କରି ତାହାକୁ ଯୌଗିକ ବାକ୍ୟରେ ପରିଣତ କର ।

(୧)

(୨)

(୩)

(୪)

(୫)

(ଚ) ଜଟିଳ ବାକ୍ୟ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ । ପାଂଚଟି ଜଟିଳ ବାକ୍ୟର ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦାନ କର ।

(୧)

(୨)

(୩)

(୪)

(୫)

(ଛ) ଭାବବୋଧକ ବାକ୍ୟ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଏହାର ପାଂଚଟି ଉଦାହରଣ ଲେଖ ।

(୧)

(୨)

(୩)

(୪)

(୫)

(ଜ) ଆଦେଶ ସୂଚକ ବାକ୍ୟ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଏହାର ପାଂଚଟି ଉଦାହରଣ ଲେଖ ।

(୧)

(୨)

(୩)

(୪)

(୫)

(ଝ) ପ୍ରଶ୍ନ ସୂଚକ ବାକ୍ୟ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଏହାର ପାଂଚଟି ଉଦାହରଣ ଲେଖ ।

(୧)

(୨)

(୩)

(୪)

(୫)

(ଞ) ବିସ୍ମୟ ସୂଚକ ବାକ୍ୟ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଏହାର ପାଂଚଟି ଉଦାହରଣ ଲେଖ ।

(୧)

(୨)

(୩)

(୪)

(୫)

(ଟ) ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଚିହ୍ନ ମାନଙ୍କର ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର।

୭.୩.୨ (କ) ଛନ୍ଦ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ? ଛନ୍ଦରେ ଯତିପାତର କ'ଣ ଭୂମିକା ଥାଏ, ଆଲୋଚନା କର।

(ଖ) ଛନ୍ଦ କେତେ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଇ ଲେଖ।

(ଗ) ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ଛନ୍ଦ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ, ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଇ ଲେଖ।

(ଘ) ରସକୂଲ୍ୟା ଛନ୍ଦର ଗଠନ କୌଶଳ ଦର୍ଶାଇ ଏହାର ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦାନ କର।

(ଙ) ଗୁଜରୀ ଛନ୍ଦର ଲକ୍ଷଣ ଦର୍ଶାଅ। ଏହା ଆଉ କେଉଁ ନାମରେ ନାମିତ। ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟର କେଉଁ କେଉଁ କାବ୍ୟ ଗୁଡିକ ଏହି ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ ହୋଇଛି ଲେଖ।

(ଚ) ଚୋଖି ଛନ୍ଦର ଗଠନ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଲେଖ।

(ଛ) ଆଷାଢଶୁକ୍ଳ ଛନ୍ଦ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଇ ଲେଖ।

୭.୩.୩ (କ) ଚଉତିଶାର ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର।

(ଖ) ଚଉତିଶାର ପ୍ରକାର ଭେଦ ଦର୍ଶାଅ।

(ଗ) ଭକ୍ତି ମୂଳକ ଚଉତିଶା କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? କେଉଁ କବି ଭକ୍ତି ମୂଳକ ଚଉତିଶା ରଚନା କରିଛନ୍ତି ? ସେହି ଭକ୍ତି ମୂଳକ ଚଉତିଶା ନାମ କ'ଣ ?

(ଘ) ପ୍ରୀତି ମୂଳକ ଚଉତିଶା କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? କେଉଁ କବି ପ୍ରୀତିମୂଳକ ଚଉତିଶା ରଚନା କରିଛନ୍ତି ଓ ସେହି ପ୍ରୀତିମୂଳକ ଚଉତିଶା ନାମ ଲେଖ ।

(ଙ) ପୌରାଣିକ ଚଉତିଶା କାହାକୁ କହିବା ? କେଉଁ କବି ପୌରାଣିକ ଚଉତିଶା ରଚନା କରିଓଛନ୍ତି ? ସେହି ପୌରାଣିକ ଚଉତିଶା ନାମ ଲେଖ ।

(ଚ) ତତ୍ତ୍ୱପ୍ରଧାନ ଚଉତିଶା କହିଲ କ'ଣ ବୁଝ ? ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଇ ଲେଖ ।

୭.୩.୪ (କ) କୋଇଲି କବିତା କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଏହାର ଗଠନ ଶୈଳୀ ସଂପର୍କରେ ଯାହା ଜାଣ ଲେଖ ।

(ଖ) 'କୋଇଲି' କବିତାରେ କେଉଁ ଭାବନା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ ଉଦାହରଣ ସହ ଲେଖ ।

(ଗ) ଭଜନ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ,ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବୁଝାଇ ଲେଖ ।

(ଘ) ଜଣାଣ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ, ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବୁଝାଇ ଲେଖ ।

(ଙ) ଚମ୍ପୁର ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

(ଚ) 'କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ର ଚମ୍ପୁ'ର ରଚୟିତାଙ୍କ ନାମ ଲେଖ । ଏହି ଚମ୍ପୁଟିର ବିଶେଷତ୍ୱ ବୁଝାଇ ଲେଖ ।

୭.୩.୫ (କ) ଯିବନାହିଁ ସ୍କୁଲକୁ ଆଜି ରାମ ।

(୧) ଏହା ଏକ ସଫଳ ବାକ୍ୟ କି ?

ଉତ୍ତର –

(୨) ଯଦି ଏହା ଏକ ସଫଳ ବାକ୍ୟ ନୁହେଁ, ତେବେ ତାହାକୁ ଏକ ସଫଳ ବାକ୍ୟରେ ପରିଣତ କର ।

ଉତ୍ତର –

(ଖ) ବଂଧୁର ଖାଇ ଗଗନ ଭୋଜି ଘରକୁ ଫେରିଲେ ବିଭାଘର ସେମାନେ ଏବଂ ହୋଇ ସାଥୀ ରାସ୍ତାରେ ସହ ହରି ଦେଖାହେଲା ଆସୁଥିବା ବେଳେ ତା'ର ।

(୧) ଉପରୋକ୍ତ ଗଦ୍ୟ ଲିଖନଟି ଏକ ବାକ୍ୟ କି ?

ଉତ୍ତର –

(୨) ଯଦି ନାଁ କାହିଁକି ?

ଉତ୍ତର –

(୩) ଆକାଂକ୍ଷା , ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଆସତ୍ତି ଭିତ୍ତିରେ ଏହାକୁ ଏକ ସଫଳ ବାକ୍ୟରେ ପରିଣତ କର।

ଉତ୍ତର -

(ଗ) ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ସରଳ ବାକ୍ୟ ଗୁଡିକୁ ଯୌଗିକ ବାକ୍ୟରେ ପରିଣତ କର।

୧. (୧) ନିରୁପମା କାନ୍ଦୁଛି।

(୨) ନିରୁପମା ପଢୁଛି।

ଉତ୍ତର -

୨ .(୧) ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଉଛି।

(୨) ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ ହେଉଛି।

ଉତ୍ତର -

୩. (୧) ନଈ ବଢିଲା।

(୨) ବଳଦଟି ଭାସିଗଲା

ଉତ୍ତର -

୪. (୧) ତୁମେ ଖାଅ।

(୨) ତୁମେ ଶୋଇପଡ।

ଉତ୍ତର -

୫. (୧) ସୀତା ଶୋଇପଡୁଛି

(୨) ସୀତା ପଢୁଛି

ଉତ୍ତର -

(ଘ) ଗୋଟିଏ ଜଟିଳ ବାକ୍ୟ ରଚନା କରି ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ବାକ୍ୟ ଓ ଆଶ୍ରିତ ବାକ୍ୟକୁ ଚିହ୍ନିତ କର।

ଜଟିଳ ବାକ୍ୟ ;

ମୁଖ୍ୟ ବାକ୍ୟ ;

ଆଶ୍ରିତ ବାକ୍ୟ ;

---

(୨) ଯେତେବେଳେ ବର୍ଷା ହେଲା ,ରାମ ସେତେବେଳେ ବ୍ୟାଗରୁ ଛତାଟି କାଢିଲା।

ଉପରୋକ୍ତ ବାକ୍ୟଟିରେ ମୁଖ୍ୟ ବାକ୍ୟ ଓ ଆଶ୍ରିତ ବାକ୍ୟକୁ ଚିହ୍ନିତ କର।

ମୁଖ୍ୟ ବାକ୍ୟ ;

ଆଶ୍ରିତ ବାକ୍ୟ ;

(ଙ) ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବାକ୍ୟ ଗୁଡିକରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଚିହ୍ନ (ପ୍ରଶ୍ନ ବାଚକ, ସମ୍ବୋଧନ ବାଚକ, କମା, ଉଦ୍ଧୃତ ଚିହ୍ନ ଇତ୍ୟାଦି) ପ୍ରୟୋଗ କର।

(୧) ଆକାଶ କି ସୁନ୍ଦର

ଉତ୍ତର -

(୨) ଆକାଶ କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି

ଉତ୍ତର -

(୩) ଆଜି ବର୍ଷା ହେବ କି ?

ଉତ୍ତର -

(୪) ରାମ କହିଲା ମୁଁ ଆଜି ସ୍କୁଲ ଯିବି ନାହିଁ
ଉତ୍ତର –
(୫) ତୁମେ ଗୋଟିଏ କାମ କର ଆଜି ଆମ ଘରକୁ ଆସ ନାହିଁ।
ଉତ୍ତର –
(୬) ମୁଁ ଜପ କଲେ ମନରେ ଶାନ୍ତି ପାଏ।
ଉତ୍ତର –
(୭) ଛାତ ସେ କଥା ଚାଲ ଖେଳିବାକୁ ଯିବା।
ଉତ୍ତର –
(୮) ମା ତୁମର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ।
ଉତ୍ତର –

(ଚ) (କ) ଶତକୋଟିକି ଶତ କୋଟି ଗୁଣେ'
ବଳ ବଳିଷ୍ଠ ହୋ'ଇବା ପାଷାଣେ'
ଘଟଣା ହୋଇଛି' ରୁଚି ପ୍ରାଚୀର'
ରୁଚିକର ସୂଚୀ' କମନିକର ସେ
ତା କପାଟ ପାତ' ଧ୍ୱନି' ଯେ
ବିଳସୁ କୈଳାସେ' ଅମର ବିଳାସେ'
ଭୟ ଭଜନ୍ତି ସେ' ନାନୀ' ଯେ।

(୧) ଏହା କେଉଁ ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ତାହାର କାରଣ ଦର୍ଶାଅ।
ଉତ୍ତର –

---

(୨) ଏହି ଛନ୍ଦ ଅନୁସରଣରେ ଏକ ଛନ୍ଦ ରଚନା କର।
ଉତ୍ତର –

(ଖ) କ୍ରମେ ମଧୁଶେଷେ ଆସଇ ଜଗତେ
ଦାରୁଣ ନିଦାଘ' କାଳ',
ତୀକ୍ଷଣ ଶର ପ୍ରାୟେ ବର୍ଷଇ ତପନ'
ପ୍ରଚଣ୍ଡ କିରଣ' କାଳ।

(୧) ଉପରୋକ୍ତ ଛାନ୍ଦଟିର ନାମ ଲେଖି ଏହାର କାରଣ ଦର୍ଶାଅ।
ଉତ୍ତର –

---

(୨) ଏହି ଛନ୍ଦ ଅନୁସାରେ ଏକ ଛନ୍ଦ ରଚନା କର।
ଉତ୍ତର –

(ଗ) ରସିକ ବିଚାର' କରେ'   ଦୀପଦାନ କୀର୍ତ୍ତି 'କରେ'

ପ୍ରୟୋଗେ ସ୍ନାନ ମ'କରେ ଯେହୁ ନକରେ'

ଊଶେ କି ସେ ଆଲୋ'କରେ   ଉତ୍ତମ ରାମା ଅ'ଙ୍କରେ'

ଘେନି ବସେ ପଲ'ଙ୍କରେ' କି ହିମ କରେ'

ପୂର୍ବେ ସେବିଥିଲେ' ଶଙ୍କରେ

ସେ ଫଳୁ ଧରି ଉ'ରଜ' ଶ୍ରୀଫଳ କରେ'।

(୧) ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କେଉଁ ଛାନ୍ଦରେ ରଚିତ ଉଲ୍ଲେଖ କର।

ଉତ୍ତର -

---

(୨) ଉପରୋକ୍ତ ଛାନ୍ଦ ଅନୁସାରେ ଏକ ଛାନ୍ଦ ରଚନା କର।

ଉତ୍ତର -

(ଛ) ଜଗବନ୍ଧୁ ପରି ଜଣେ ସାମନ୍ତ

ନାହିଁ ନାହିଁତ।

ଚଉଦ ଭୁବନ ବାରତା ଜାଣନ୍ତି

ଚକ୍ରରେ ଛେଦନ୍ତି ଆରତ।

ଯେତେବେଳେ କୃଷ୍ଣ ଗୋପପୁରେ ଥିଲେ

ଅକ୍ରୁର ଆଣିଣ ଗଲାତ

ଗାଇ ଦୁହୁଁ ଦୁହୁଁ କେଶ ଫଟିଗଲା

ଚତୁର୍ଭୁଜ ହେଲେ ଅନନ୍ତ।

ସୁଗ୍ରୀବର ସଙ୍ଗେ ମଇତ୍ର ହୋଇଣ

ବାଳୀକି ବିନାଶ କଲେ ତ

ରାବଣ ଭ୍ରାତା ଯେ ଶରଣ ପଶିଲା

ଲଙ୍କା ଗଡ ତାଙ୍କୁ ଦେଲେ ତ।

କୁରୁସଭା ତଳେ ଦ୍ରୌପଦୀ ଚିନ୍ତିଲା

କୋଟି ବସ୍ତ୍ର ଦିଆଇଲେ ତ

ଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭରତିଆ ପକ୍ଷୀ

ଘଣ୍ଟ ଘୋଡାଇ ରଖିଲେ ତ।

ଏମନ୍ତ ସାମନ୍ତ ତ୍ରିଭୁବନେ ନାହିଁ

ନାଶନେ ଆରତୀ ଆହତ

କହେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଯେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

ପଦ୍ମ ପାଦ ଚିତ୍ତେ ଧ୍ୟାୟିତ।

(କ) ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟଟି ଜଣାଣ କିମ୍ବା ଭଜନ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଏହାର କାରଣ ଦର୍ଶାଅ।

ଉତ୍ତର

(ଖ) ଉପରୋକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶ ଆଧାରରେ ଏକ ପଦ ରଚନା କର।

ଉତ୍ତର

(ଜ) ୧) ଯମକ ଅଳଙ୍କାର କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଏହା କେତେ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଓ ସେଗୁଡିକର ନାମ କ'ଣ ?

(୨) ପ୍ରାନ୍ତ ଯମକ ଅଳଙ୍କାରର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲେଖି ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦାନ କର।

(୩) ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର କ'ଣ । ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଇ ଲେଖ।

(୪) ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ଓ ରୂପକ ଅଳଙ୍କାର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସାଦୃଶ୍ୟ ଓ ବୈସାଦୃଶ୍ୟ ଉଦାହରଣ ପୂର୍ବକ ଆଲୋଚନା କର।

(୫) ଏକ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ନିଜ ମନରୁ ଲେଖ।

(୬) ଶ୍ଳେଷ ଅଳଙ୍କାର କାହାକୁ କୁହାଯାଏ। ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଇ ଲେଖ।

ଉତ୍ତର -

(୭) ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା ଅଳଙ୍କାରର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦର୍ଶାଅ।

ଉତ୍ତର -

(୮) ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର କାହାକୁ କୁହାଯାଏ, ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଇ ଲେଖ।

ଉତ୍ତର -